

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

Kulturní působení Ferdinanda Schulze v 60. letech 19. století

(Culture influence of Ferdinand Schulz in Sixties of 19th century)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Autor bakalářské práce: Lukáš Matějček

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ - ZSV

Rok dokončení BP: 2015

Prohlášení

Prohlašuji,

že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 9. 7. 2015

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za vedení bakalářské práce a cenné rady, které mi během psaní poskytla.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá kulturním působením Ferdinanda Schulze v 60. letech 19. století. Ferdinand Schulz byl ve své době významnou osobností českého kulturního (zejména literárního) života. Dnes jde o osobnost téměř neznámou, což je jedním z důvodů, proč byl právě Schulz zvolen jako objekt bakalářské práce. Práce je koncipována tak, aby nejprve čtenáře stručně seznámila se Schulzovým osobním životem a celoživotní prací a následně je zaměřena na první dekádu Schulzovy tvůrčí aktivity s důrazem na činnost publicistickou, kritickou, překladatelskou a osvětovou. Jde o práci materiálově založenou. Prezentované poznatky vychází především z novinových a časopiseckých článků a statí Ferdinanda Schulze, které doplňuje odborná literatura.

Anotation

This Bachelor's Thesis will be dealing with the cultural influence of Ferdinand Schulz in Sixties of 19th century. Ferdinand Schulz was an important person of czech cultural (especially literary) life in his time. He is almost forgotten today and that is one of the reasons why Schulz was chosen as the topic of this Thesis. First part of the Thesis briefly acquaints reader with the personal life of Schulz and with his lifelong work. A major part of the Thesis focuses on the first decade of Schulz's writing activities with emphasis on his journalism, criticism, translations and public enlightenment. The Thesis is based on a collection of material. Presented findings come from newspaper and journal articles of Ferdinand Schulz, which are also supplemented by specialized literature.

Klíčová slova

Ferdinand Schulz

Umělecká beseda

Literatura

Kritika

Překlad

Publicistika

Fejeton

Literární periodika

Májovci

Osvěta

Key words

Ferdinand Schulz

Umělecká beseda

Literature

Criticism

Translation

Journalism

Feuilleton

Literary periodicals

Májovci

Public enlightenment

Obsah

Úvod.....	7
1. Literárně-historický kontext.....	9
2. Medailon Ferdinanda Schulze.....	10
2.1. Život.....	10
2.2. Činnost publicistická.....	11
2.3. Činnost literární	12
2.4. Činnost překladatelská a kritická	13
2.5. Činnost spolková a politická.....	14
2.6. Redigování.....	14
3. Kulturní působení Ferdinanda Schulze v 60. letech 19. století.....	15
3.1. Schulzova činnost spolková.....	15
3.1.1. Umělecká beseda.....	15
3.1.1.1. Provolání UB.....	17
3.1.1.2. Ferdinand Schulz v Literárním odboru.....	18
3.2. Publicistická činnost Ferdinanda Schulze.....	20
3.2.1. Stav české publicistiky.....	20
3.2.2. Schulzovy fejetony.....	27
3.3. Schulzova činnost kritická.....	31
3.3.1. Schulzův pohled na stav českého písemnictví a literárního obecnstva.....	33
3.3.2. Kritika domácí produkce.....	37
3.3.3. Kritika zahraniční produkce.....	40
3.3.4. Kritika dramát.....	41
3.4. Schulzova činnost překladatelská.....	45
3.5. Schulzovo výchovně-vzdělávací působení.....	48
Závěr.....	50
Seznam použitých informačních zdrojů.....	52

Úvod

Mohlo by se zdát, že stát se spisovatelem je věc jednoduchá. Ale stát se úspěšným a ceněným autorem je podstatně složitější. Někdo má to štěstí, že je z jeho básní, které si psal celý život jen tak pro sebe do zásuvky, uspořádána sbírka, která se následně stává bestsellerem na poli poezie. Dotyčný autor je v té chvíli úspěšný, v nejlepším případě o několik let později proniká do učebních osnov a žáci a studenti se o něm učí další desítky, či dokonce stovky let. Takový autor mnohdy ani nemusí napsat další umělecky hodnotné dílo, zkrátka ho dělá významným jedno jediné, které ho prezentuje i po jeho smrti. Dalším typem autora z hlediska úspěšnosti může být takový, který po mnoha letech úsilí, během kterých mu byla několikrát jeho díla vrácena od vydavatele nebo nepřijata společnostmi, dosahuje požadovaného úspěchu a zapisuje se do historie literatury díly méně povedenými, ale i výbornými. Dále máme autory, kteří mají odněkud zhůry dán takový talent, že dokáží tvořit jedno dílo významnější než druhé, jsou ve své době populární a v budoucnu se stávají nezpochybnitelnou součástí kánonu. Objevují se také tací spisovatelé, kteří nejsou během svého života docenění a na vysokou cenu jejich děl přijdou odborníci až desítky let po jejich smrti. A konečně poslední skupinu, když nebereme v úvahu ty autory, kteří nikdy nebyli a nebudou úspěšní, tvoří autoři, kteří byli ceněni a oblíbeni ve své době, ale po jejich smrti se jejich díla nepovažují za trvale hodnotná. Takovým autorům není sto let po smrti nic platné ani to, že se v literatuře věnovali práci v rozmanitých oblastech (poezie, próza, překlad, kritika). Často upadají do zapomění, jejich jména znají zejména literární odborníci, v nejlepším případě jsou u širší veřejnosti známí něčím jiným, ale ne literaturou, přestože ve své době byla jejich tvorba a další činnost zásadní a zaslouží si dnes, když už ne na střední, tak alespoň na vysoké škole, přinejmenším drobnou zmínku. A právě jednoho zástupce z této skupiny zapomenutých autorů jsem se rozhodl si vybrat jako objekt své bakalářské práce. Je jím Ferdinand Schulz.

Ferdinand Schulz (1835 - 1905) byl jedním z nejvíce činných autorů a odborníků v oblasti umění v druhé polovině devatenáctého století. Člověk aktivní v různých sférách kulturního života. Byl důležitou osobou nejen literárního života téměř padesát let. V dnešní době je prakticky zapomenut, a proto jsem se rozhodl zaměřit se na tohoto autora ve své

bakalářské práci, a to konkrétně na jeho kulturní působení v šedesátých letech, tedy v době, kdy v roce 1860 byl ve svých pětadvaceti letech již plně zapojen do kulturního života a zapsán do literatury básnickou sbírkou *Cypřiše* (1857).

V práci nejprve představím dobu šedesátých let devatenáctého století v literárně-historickém kontextu, následně se zaměřím na autora ze širšího úhlu pohledu. Budu se věnovat jeho činnosti beletristické, kulturní, publicistické i dalším jiným tak, abych dokázal podat stručný obraz této osobnosti od počátků tvorby až do jeho smrti, což považuji za důležité zejména pro celkové seznámení se s autorem. Dále se v hlavní části práce zaměřím na Schulzovo působení ve výše zmíněných šedesátých letech devatenáctého století.

Cílem práce bude zjištění, jakým činnostem se Ferdinand Schulz věnoval, jaká témata zpracovával, k jakým tendencím se přikláněl, s kým sympatizoval, koho a co kritizoval. Schulzova próza ze šedesátých let bude záměrně pouze stručně představena v rámci Schulzova celkového medailonu společně s prózou dalších dekád. Důvodem pro tento krok je fakt, že význam povídek, které Schulz v šedesátých letech psal, zdaleka nedosáhl úrovně, které se dotkla jeho prozaická díla pozdější. Vzhledem k doporučenému rozsahu práce a zvolenému tématu nepůjde o detailní zmapování všech postojů, názorů a tendencí, ale o představení několika konkrétních z nich z různých literárních či kulturních oblastí.

Výchozím a nejzásadnějším zdrojem budou zejména Schulzem publikované literárně či jinak kulturně zaměřené články. Vzhledem ke skutečnosti, že ze šedesátých let devatenáctého století máme k dispozici jen několik desítek statí Ferdinanda Schulze, je hlavní text práce co do dílčích témat značně omezen. Doplnujícím zdrojem poté budou odborné publikace, které se osobností Ferdinanda Schulze a zvolenou tematikou zabývají.

V závěru práce shrnu autorovu činnost ve zkoumaném období a zdůrazním nejzásadnější kulturní počiny a myšlenky tohoto autora.

1. Literárně-historický kontext

Chceme-li se v práci zabývat Schulzovou kulturní činností v určitém období, tedy v šedesátých letech devatenáctého století, je na místě přiblížit si tuto dobu z hlediska historického. Politické události ve výše zmíněných šedesátých letech výrazně ovlivnily uměleckou tvorbu, zejména tu literární.

Úsilí o emancipaci českého národa v průběhu první poloviny devatenáctého století postupně sílilo a veškeré snahy měly vyvrcholit v revolučním roce 1848, kdy zástupci české země poprvé vystoupili a představili své myšlenky o přebudování říše, o jazykové rovnoprávnosti, zrušení cenzury a poddanství. Veškeré snahy však padly o rok později, kdy byl rozpuštěn říšský sněm a došlo k nástupu tzv. Bachova absolutismu, který českým zemím nepřinesl nic dobrého. Striktně a proněmecky vedená politika silně ovlivňovala jak politický, tak kulturní život naší země. Snad jen hospodářsky se české zemi dařilo.

Zlom nastal až v roce 1860, kdy se František Josef I. vzdal absolutismu a monarchie se vydala cestou proobčanskou. V únoru 1861 byla vydána nová ústava, následně proběhly první volby do zemských sněmů, které konečně daly "hlas" i české zemi. Nastala doba uvolnění, které se projevilo i v kultuře, v literatuře a velmi výrazně v publicistice. Zájem obyvatel o literaturu a literárně zaměřená periodika ovšem nebyl velký. Společnost příliš ovlivňovala politika a ekonomika. Výchozí situace do nového, politicky volnějšiho desetiletí tedy pro literaturu nebyla jednoduchá. V této době naplno vstoupil do uměleckého světa Ferdinand Schulz plný energie a chuti do změn situace v českém umění.

2. Medailon Ferdinanda Schulze

2.1. Život

Ferdinand Schulz se narodil 17. ledna 1835. V *Lexikonu české literatury* je Schulz uveden jako „prozaik, literární historik a kritik, publicista; představitel tradicionalistického proudu v české literatuře poslední třetiny 19. století, spjatý s jeho reprezentativní revuí *Osvěta*.“ (Merhaut, 2008, s. 129) K tomuto výčtu můžeme také doplnit, že byl kulturním organizátorem a politikem.

Narodil se ve mlýně na samotě Korečnůky u Ronova nad Doubravou. V roce 1842 se s rodinou přestěhoval do Nymburka, odkud pocházela jeho matka a kde měli rodiče hospodářství. Od roku 1845 studoval piaristické gymnázium v Mladé Boleslavi, zde bydlel na bytě u pekaře Františka Hradce, respektive u jeho tchyně Anny Drobné, která se později stala předlohou pro jednu z hlavních postav z díla *Latinská babička*. V roce 1847 přešel na novoměstské gymnázium v Praze, kde byli jeho spolužáky Václav Čeněk Bendl, Vítězslav Hálek, Jan Neruda či Gustav Pflieger Moravský, ředitelem gymnázia byl Václav Kliment Klicpera. Posléze vystudoval filosofickou fakultu v Praze. Do středu jeho pozornosti se dostaly nejprve přírodní vědy, poté historie, estetika či filosofie, zajímal se také o evropskou literaturu.

Po studiích roku 1855 se stal vychovatelem u Kouniců, díky čemuž pronikl do šlechtických poměrů, čehož využil ve svých prózách stejně jako v cestování po Evropě s mladým Václavem Kounicem. Jeho vychovatelem byl celých jedenáct let, což také přineslo své ovoce. Mladý hrabě Kounic dokonale převzal ideje, které Schulz zastával a jemu vštěpoval. Šlo o „ideál českého šlechtice.“ „Václav Hrabě Kounic, jediný tento náš šlechtic lidový a každou žilkou srostlý s národem, každou kapkou krve ryzí Čech a nelíčený demokrat, jest odchovancem Ferdinanda Schulze. Veškeré působení hraběte znázornilo co nejpodstatněji, jaké životní úkoly naučil jej milovati vychovatel jeho, jaké směry a zásady byly mladému jeho duchu vštěpovány.“ (Krásnohorská, 1905, s. 28)

Již v době působení u Kouniců byl Schulz členem redakce *Národních listů*, kde byli jeho kolegy Jakub Arbes či Jan Neruda. V roce 1867 byl zvolen poslancem říšské rady, mandát ovšem záhy složil. Až s nástupem na Československou obchodní akademii v roce 1872 se mu dostalo trvalého zajištění.

Jeho manželkou byla sestra bratří Grégrů Karolína, spolu měli dceru Anežku (divadelní kritička, libretistka, kulturní historička a překladatelka) a syna Ivana (překladatel). Spisovatelská linie, kterou Ferdinand Schulz započal, ale synem a dcerou nekončí. Synem Ivana Schulze byl Karel Schulz (prozaik a divadelní kritik), jehož dcera Jiřina (umělecky nečinná) se vdala za Josefa Topola, známého básníka a dramatika. Jejich synem je Jáchym Topol, současná hvězda českého literárního nebe. Druhým synem Josefa Topola byl hudebník Filip Topol.

Ferdinand Schulz zemřel 6. února 1905 v Praze a je pochován na Olšanském hřbitově.

2.2. Činnost publicistická

Již během studií přispíval Schulz se svými spolužáky do rukopisných studentských časopisů. Roku 1853 se Schulz zapojil do Mikovcova *Lumíra*. Jako redaktor řídil ilustrovaný časopis *Osvěta*, jehož zakladatelem byl Eduard Grégr. V roce 1861 se stal spolupracovníkem *Národních listů*. Psal také do mnohých dalších periodik: *Národní noviny*, *Naše noviny*, *Květy*, *Český obzor literární*, *Literární listy*, *Zlatá Praha* a další. Schulzovo místo v tehdejší publicistice bylo významné, napsal více než tři tisíce úvodních článků, zejména politických. Mnoho novin či časopisů, ve kterých publikoval nebo které řídil, však nemělo dlouhý život.

2.3. Činnost literární

Schulzova literární činnost byla z dnešního pohledu velmi mnohostranná, ačkoliv široký záběr autora co do tématu i žánru byl v tehdejší době zcela běžný. Vyprodukoval poměrně velké množství prozaických děl, ovšem ne všechna měla ve své době úspěch; do dnešní doby si ho neudrželo žádné. Od počátku tvorby sympatizoval s uskupením májovců, jejichž program odpovídal jeho osobnímu programu. Schulzovým prvním literárním počinem byla básnická sbírka *Cypřiše*, poté se však přiklonil k próze. Ve svých prózách se projevoval často jako „*tendenční horlitel pro národ a mravnost, i když se mu dařilo věrně zachytit řadu charakteristických lidských typů.*“ (Merhaut, 2008, s. 130)

Již za studií psal popularizující literárně-historické články, ve kterých se věnoval zejména době obrození, historii a starší literatuře. Tématům z těchto oblastí se věnoval i později, sepsal biografii *Josef Jungmann* (1873), z rukopisů poprvé vydal *Jungmannovy zápisky* (1871), napsal stať *Petr Chelčický* (1875) či historické dílo *Jiří z Poděbrad* (1868). Z historické beletrie můžeme jmenovat díla jako: *Doktor Johánek* (1883), *Česká Magdaléna* (1886), *Nymburská rychta* (1889). Tato díla však rozhodně nepatří k jeho nejlepším. „*Všechny Schulzovy historické prózy trpí rétoričností, drastickými motivy, nedostatečnou kresbou prostředí a doby i postav.*“ (Merhaut, 2008, s. 130) Většina jeho děl historických není příliš ceněna. „*Rád sahal k látkám historickým, ale nedařily se mu, jak ukazují jeho skladby Doktor Johánek, Nymburská rychta a Česká Magdalena. V povídkách těchto jest vlastně jen základní kostra historická, vše ostatní jest vymyšleno a to větším dílem pro efekt. Úmyslně se hromadí scény vzrušující a dobrodružné, výjevy hrůzostrašné, aby čtenář byl dojat a rozechvěn...*“ (Máchal, 1930, s. 76)

Čtenářsky nejoblíbenější skupinu Schulzových děl tvoří povídky a novely, jejichž děj je zasazen do šlechtického prostředí, které autor detailně znal. Jde o díla: *Starý pán z Domašic* (1878), *Dvorské panstvo* (1888) či *Šlechtické novely* (1888). „*Nejvíce poutaly jeho pozornost úpadkové poměry šlechty, její panský a bezobsažný život, požitkový hlad a zjevy spustlosti mravní. Některé jeho skladby podobají se satirám bičujícím pustý život této privilegované kasty.*“ (Máchal, 1930, s. 76) Mnohdy staví do opozice venkov a šlechtu, přičemž zástupce těchto vrstev vidí černobíle (bílí venkované a černá šlechta), idealizuje

vztahy mezi venkovany. Próza ze šlechtického prostředí u nás v té době nebyla zcela běžná, a Schulz tak přišel s něčím, co bylo nové, tudíž i přitažlivé. „*Měly tenkrát u nás kouzlo novoty, úplné panenskosti a invenční originality. Kreslily sféru domácími beletristy dosud nerozanalysovanou a nezanesenou do tvorby.*“ (Dresler, 1905b, s. 600)

V povídkách *Mladá žena* (1865) a *Rok v Praze* (1865) se stává pozorovatelem pražského prostředí a zaobírá se společenskými problémy. Největší úspěch u čtenářů měl Schulzův román *Latinská babička* (1886), ve kterém vycházel ze vzpomínek na své dětství a studia. V závěru života se soustředil na povídky, ve kterých se objevují prvky netypické v souvislosti s jeho dosavadním myšlením – mystika, senzačnost, „*což zdůvodňoval především odklonem čtenářstva od výchovně realistického typu literatury.*“ (Merhaut, 2008, s. 130)

Vidíme, že Schulz byl velice produktivním literátem, nicméně v *Lexikonu české literatury* je tato produktivita shrnuta takto: „*Schulzova literární činnost byla mnohostranná a pro svou dobu významná, i když v žádném z pěstovaných oborů nevytvořil díla trvalé hodnoty.*“ (Merhaut, 2008, s. 130) Může se zdát, že kritikové bližší době naší než Schulzově nepřijali jeho prozaické dílo vlídně, nicméně ještě v roce 1905 byly reakce na jeho beletrii přívětivé. „*V beletrii patří Schulz k našim neplodnějším a nejpopulárnějším autorům starší tvůrčí školy. Jeho povídky, romány, novely a črty svým vnitřním rázem, ideovým podbarvením, myšlenkovým nazíráním i estetickou formou přiléhají těsně do programu, jak si ho byla vytkla generace let sedmdesátých a osmdesátých, tedy nejstarší z našich dnes žijících a tvořících.*“ (Dresler, 1905a, s. 572) U děl historických byla pozitivně hodnocena znalost dané historické látky.

2.4. Činnost překladatelská a kritická

Ani překladatelství není činností, které by se Schulz vyhnul. Ovšem „*své nesystematické a umělecky nepřiliš dokonalé překlady zejména z německé literatury (Geibel, Goethe, Heine, Lenau), ale též z H. de Balzaca a polské literatury tiskl v 60. letech jen časopisecky.*“ (Merhaut, 2008, s. 130)

Již od šedesátých, ale zejména od sedmdesátých let se Ferdinand Schulz věnuje také kritické činnosti. Mimo jiné hojně hodnotí své oblíbence z řad májovců, kritiky vůči těmto autorům vyznívají kladně. Naopak velmi často vystupuje proti autorům z řad lumírovců, se kterými se pouští do sporů. Vystupoval například proti překladům Zolových románů, které hodnotil jako společensky škodlivé. Zolův naturalismus odsoudil v článku *Zolovy senační romány v Osvětě* (1880). Kritizoval rovněž spisovatele, kteří líčili život, který však sami nepoznali (např. salonní).

2.5. Činnost spolková a politická

Roku 1863 patřil Schulz k zakladatelům *Umělecké besedy* a ihned se stal činitelem jejích řídicích orgánů. Roku 1869 se stal v tomtéž spolku uměleckým referentem. Od roku 1866 byl členem výboru pro postavení *Národního divadla* a od roku 1868 členem literárního výboru spolku *Svatobor*. V sedmdesátých letech byl pak jedním ze zakládajících členů *Spolku českých žurnalistů* a *Klubu historického*. Aktivně se zapojoval do diskuzí okolo Rukopisů, kdy upozorňoval na jejich nepravost. V *Umělecké besedě* pravidelně přednášel na témata z různých oborů (Galileo Galilei, Aischylos, politické drama v Řecku, dějiny krasochuti, dějiny českého metra, Hálkovy básně, vlivy průmyslové doby). Jeho přednášky byly podle dochovaných zdrojů oblíbené a jistě poutavé. K přednášce o Galileu Galilei vyšla v tehdejších novinách zpráva, ve které se psalo: „*Přednáška páně Schulzova byla velmi zajímavá nejen znamenitostí předmětu, ale i duchaplným způsobem, jakým pan Schulz všeobecnou pozornost udržeti dovedl*“ (Hlas, 1865, č. 22) V roce 1867 získal poslanecký mandát, kterého se v roce 1868 vzdal.

2.6. Redigování

Ferdinand Schulz redigoval různé edice. S Janem Nerudou řídil *Poesii světovou*, s Eduardem Grégrem *Matici lidu*. Redigoval edici cestopisů a povídek *Z našich a cizích vlastí*, dále *Salonní biblioteku*. Do jedenácti svazků uspořádal spisy Vítězslava Háška, které završil monografickou studií.

3. Kulturní působení Ferdinanda Schulze v 60. letech 19. století

3.1. Schulzova činnost spolková

Ferdinand Schulz nebyl jen pilným autorem, ale byl také aktivním organizátorem a zapojoval se do mnohých kulturních spolků či výborů. Zmíňme například, že roku 1866 byl členem výboru pro postavení *Národního divadla*. Od roku 1868 působil v literárním výboru spolku *Svatobor*, tedy spolku založeném v roce 1862, jehož cílem bylo finančně podporovat chudé spisovatele, oslavovat jejich památku a pomáhat českému písemnictví. První významnou osobností, která řídila tento spolek, byl František Palacký. S touhou pomáhat českému písemnictví a různým druhům umění vůbec souvisí i vznik další důležité kulturní organizace, ve které aktivně působil také Ferdinand Schulz. Řeč je o *Umělecké besedě*, která byla založena roku 1863. Schulz patřil mezi její zakladatele, a stal se také jedním z členů jejích řídicích orgánů. Roku 1869 byl v tomtéž spolku zvolen také uměleckým referentem.

3.1.1. Umělecká beseda

Na počátku šedesátých let bylo mnoho jednotlivců nejen z umělecké sféry nespokojeno s nepříznivou situací v umění. Z různých zdrojů je patrné, že tehdejší část společnosti věnující se umění či podporující umění měla pocit, že české umění se do této doby ocitalo v jakési krizi, která se projevovala roztříštěností a osamělostí jednotlivých umělců; podle nich měla česká tvorba významné autory, nicméně šlo o jednotlivce, chyběly umělecké skupiny, které by sdružovaly umělce naladěné na jednu vlnu, umělecké manifesty či programy, které by sjednocovaly podobně smýšlející jednotlivce. Ohlédneme-li se v dnešní době do počátku šedesátých let, vidíme významné autory a díla či poměrně zřetelně vymezenou skupinu májovců s vlastním programem, a může se nám tedy zdát, že ti, kdo nahlíželi na domácí stav kultury a umění s takovým znepokojením, možná jen kladli přehnané nároky na aktivity v oblasti umění, čemuž se ale nemůžeme divit, protože po pádu Bachova absolutismu se objevila šance, o které již dávno snili a která dávala

možnost naplnit touhy a představy o českém umění. V roce 1863 se tak skupina odhodlaných mužů z různých sfér umění rozhodla založit spolek, který bude právě různorodé umělce sdružovat. Byla založena *Umělecká beseda*, nejstarší umělecký spolek, jehož fungování pokračuje do dnešní doby. Spolek, kterým prošlo již osm generací, z nichž vzešlo mnoho umělců různého typu a různé názorové a estetické orientace. Cílem tohoto spolku ovšem nebylo jen sdružovat umělce, ale také umění tvořit a šířit.

V roce 1863 byla četba v běžném životě relativně zakotvenou součástí, četli i ti nejobyčejnější lidé, kteří číst uměli. Otázkou však je, co četli. Významnou část tehdejší četby netvořily po umělecké stránce nejrepresentativnější tituly. „*Gramotnost v českých zemích je vysoká, na slušné evropské úrovni. Ale pomíneme-li uvědomělé písmácké a nepočtené měšťsky kultivované rodiny, ve většině domácností na policiče vedle nějaké modlitební knížky zpravidla kraluje jen dobový bulvár: především všehochuť kalendářové produkce.*“ (Matys, 2003, s. 8) O ostatní druhy umění se běžní obyčejní lidé zajímali ještě méně. „*Čteme-li biografie významných skladatelů, spisovatelů, malířů z prvních desetiletí Umělecké besedy, uvědomujeme si s úžasem, jak rozsáhlé dílo zanechali... a zároveň ještě mívali dost času věnovat se činnosti třeba i v několika spolcích, vést nekonečné diskuse, navštěvovat přednášky a také se veselit v pospolném kruhu, jaký jim nabídla právě instituce s magickou značkou UB.*“ (Matys, 2003, s. 9) Velká část duševně bohatých umělců z tohoto spolku nežila v materiálně příznivých podmínkách, někteří z nich se mnohdy blížili k chudobě.

Umělecká beseda prožívala různé etapy. Někdy její aktivita vystoupala vzhůru díky „*přílivu nových uměleckých sil, které přinášely nové podněty a energii, jindy se uplatňoval příznivější vnější společenský kontext či prostě jen lepší ekonomická situace spolku.*“ (Matys, 2003, s. 10) V době založení měli umělci představu o jakési jednotě, shodě, která by mezi nimi panovala, logicky šlo ale o představu nereálnou. „*Navzdory dobově podmíněným představám zakladatelů Besedy o jakémsi jednotném vlasteneckém programu (dokonce i o jakési univerzálně platné „besední“ estetice) se vývoj jednotlivých uměleckých disciplín nutně neodehrával „symetricky“, že každý z oborů musel řešit jiné, svébytné a specifické úkoly, zejména v dobách, kdy se vznikem nových uměleckých směrů a k nim se odvolávajících, vyhraněných uměleckých skupin, to jest přinejmenším od konce*

19.století, se i umělecký prostor stával daleko diferencovanějším a proměnlivějším.“ (Matys, 2003, s. 10) *Umělecká beseda* tedy neslavila vždy úspěchy a nejspíš se nevyznačovala ani názorovou jednotností. Lze říci, že „činnost *Umělecké besedy* je jakousi fólií k dějinám všech v ní zastoupených umění, a proto v ní můžeme registrovat všechnu sílu i slabost českého kulturního prostředí.“ „Činnost *Umělecké besedy* oscillovala mezi institucí typu „klubu umělců“, jakousi „akademií umění“ a sdružením, které otevíralo veřejnosti a chtělo výrazněji vstupovat i do zápasů kulturně politických.“ (Matys, 2003, s. 11)

Dne devátého března 1863 došlo k ustavujícímu zasedání *Besedy*, proběhla její první valná hromada a zvolilo se vedení, kde jednu z nejvyšších pozic zastával také Karel Jaromír Erben, a do čela každého z odborů byla dosazena osobnost pro tuto pozici vhodná. Počátky *Umělecké besedy* byly obdobím, kdy se na jejím chodu výrazně podílely různé známé osobnosti tehdejší doby – bratři Grégrové, Karel Sabina či Ferdinand Schulz.

3.1.1.1. Provolání UB

Na počátku působení *Umělecké besedy* vyšlo v *Národních listech* svolání, které zahrnovalo myšlenky o umění, člověku, umělci a usilovalo o přihlášení dalších členů. Autorem tohoto textu byl Ferdinand Schulz, tehdy člen výboru.

Schulz prezentuje v svolání *Umělecké besedy* umění jako „vrchol duševního vývinu každého národa“ (Schulz, 1863, s. 3) a přisuzuje národu tím větší vznešenost, čím silněji umění zasáhlo mentalitu onoho národa. Sílu umělecké tvorby považuje za princip, který z chaosu stvořil svět, princip, který řeší mezilidské spory. Velmi dobře si Schulz uvědomoval také situaci českého umění do první poloviny šedesátých let devatenáctého století, vnímal roztržitost umění, osamocené bloudění jednotlivců. „*Našemu národnímu umění vedlo se ale až doposud nevalně. V boji s živly často nepříznivými, provázeno neláskou a úsměškem, bez podpory hmotné, ale ještě více bez podpory duševní, ubíralo se jako postrčený pastorek za žádoucím cílem. Umělci zůstaveni jsou sami sobě a rozptýleni beze středu, bez oživujícího ducha společenského, neměli dosud ani příležitosti, aby*

zvěděli a se poradili o potřebách a zájmech svých. Neznajíce téměř jeden druhého, postrádali společně živého slova, jímž se často probouzí síla k netušené pružnosti, jímž se náhledy tříbí a plody dozrávají k dokonalosti. Proto se nám odcizovali jednotlivci tak zhusta, neboť neměli středu, z něhož by umělecké jejich snahy vycházely a v němž by se opět sbíhali: měli jsme dosti českých umělcův, avšak jen skromného národního umění a většina našich umělcův sama jak v cizině sloužila směrům cizím.“ (Schulz, 1863, s. 3) Hlavní otázkou k řešení se stala pro Schulze snaha o to, aby náš národ nezůstal upozaděn ve věcech, kterými se ostatní národy chlubí, tedy i v umění.

Zdá se, že *Umělecká beseda* se měla stát jakýmsi středem snah o povznesení stavu umění. Její členové vyzývali všechny, kterým ležel na srdci stav umění, aby jim pomohli a připojili se k vynakládané aktivitě. „*Beseda českých umělců má se státi středem snahám ducha nejušlechtilejším; v ní se má spojit vše, co rozkvětu našeho národního umění prospívá, v ní se má umělecké vědomí tužit a vzdělávat, v ní mají umělci všeho druhu ohřívati ušlechtilými zábavami, v ní se má skutkem státi, co zdar našeho umění nevyhnutelně požaduje.*“ (Schulz, 1863, s. 3) Veškerým uměleckým cestám chtěla jít beseda vstříc, aby se český národ mohl vyrovnat národům jiným.

Umělecká beseda chtěla k dosažení výsledku využívat různé prostředky, zejména jimi byla: „*společná čítárna, veřejná předčítání, deklamování, provozování skladeb hudebních, uspořádání výstav uměleckých, podporování domácích umělců.*“ (Schulz, 1863, s. 3)

3.1.1.2. Ferdinand Schulz v Literárním odboru

Oproti ostatním odborům *Umělecké besedy* byl ten literární velice specifický, protože například „*hudebníci čeští pokládali Besedu vždycky za své ohnisko; též většina výtvarníků viděla v ní svůj přirozený střed, ale marny byly všechny snahy soustředit v Besedě české spisovatele.*“ (Matys, 2003, s. 63) Literární odbor *Umělecké besedy* tedy nebyl představitelem celé tehdejší literární obce. Další důvod, proč můžeme o Literárním odboru hovořit jako o specifickém, shledáváme v neexistenci vůdčí osobnosti, která by

v rámci odboru vyčnívala nad ostatní a která by v rámci evropského kontextu dosahovala literárních úspěchů, i přesto ale byl Literární odbor ten nejčilejší. Ze zdrojů je patrné, že Schulzova role v *Umělecké besedě* nebyla zanedbatelná, protože během svého života zde vykonával různé funkce a konal úspěšné přednášky, ovšem podrobnější informace o jeho působení v tomto spolku nejsou k dispozici.

Nejvýraznějším počinem prvního desetiletí Literárního odboru *Umělecké besedy* byl projekt knižní edice překladů světové literatury, která vycházela pod názvem *Sborník světové poesie*. „*Tento projekt svou celistvostí a hodnotou vloženou do pokladnice národního písemnictví vyniká nad ostatními roztržštěnými aktivitami a snahami literárního odboru*“ (Matys, 2003, s. 82) Tento sborník byl připravován od počátku UB, pracoval na něm Neruda, Hálek a Ferdinand Schulz. Co se týká Schulzovy samostatné aktivity v *Umělecké besedě*, ze zdrojů se dozvídáme jen o přednáškách, které konal a které se týkaly různých témat z různých oborů. Přednášel o historických událostech, o významných historických postavách, o významných vědcích z dob antiky i středověku či o různých aktuálních problémech ve světě (vliv průmyslu a ekonomie na život či postavení žen v manželství a ve společnosti). Z dobových novinových článků zjišťujeme, že Schulzovy přednášky byly pravidelné, úspěšné a hojně navštěvované.

3.2. Publicistická činnost Ferdinanda Schulze

3.2.1. Stav české publicistiky

V českých zemích se první česky psané noviny objevují na konci osmnáctého století zásluhou Václava Matěje Krameria, který vydával vlastní *Pražské poštovské noviny* (později přejmenovány na *Krameriovy c.k. vlastenecké noviny*). Několik desetiletí publicistika podléhala cenzuře, která společně s nedostatečnými společenskými podmínkami neumožnila dynamický rozvoj publicistiky. Čtyřicátá léta devatenáctého století znamenala rozmach novinové publicistiky (K. H. Borovský, J. K. Tyl), jenž vyvrcholil kolem roku 1848 v souvislosti s revolučním děním. Ovšem následně došlo ke zlomu, který přinesl Bachův absolutismus, publicistika se dostala do útlumu. Vláda vnímala veškeré české aktivity politické i kulturní jako nebezpečí separatismu. Česká politicky či společensky orientovaná periodika byla tedy velmi omezená, a relativního úspěchu se tak dostávalo kulturně zaměřeným publicistickým produktům, jmenovat můžeme například beletristický týdeník *Lumír* přinášející kultivovanou četbu a poskytující publikační platformu začínajícím autorům. „*Naříká se na neplodnost doby té; ale jak nesnadno bylo tehdy, kdy spočíval neruchomý balvan absolutismu na všem snažení a dychtění, tomuto průchod zjednati!*“ (Jahn, 1895, s. 84) Ocitáme se tedy v situaci, kdy v roce 1856 umírají Borovský i Tyl a politická publicistika má své zastoupení jen v Šestákových *Pražských novinách* a beletristika jen v Mikovcově *Lumíru*. Tato dvě periodika se stala na konci padesátých let útočištěm mladých umělců, začínajících novinářů, kteří začali vlastenecky pracovat na poli českého umění. Mezi nimi byl i Ferdinand Schulz.

Na začátku šedesátých let došlo k vydání říjnového diplomu, k prvnímu kroku k parlamentarismu po pádu Bachova absolutismu v naší zemi. Důsledkem byl vysoký zájem veřejnosti o politické dění a souběžně s tím začal klesat zájem široké veřejnosti o krásnou literaturu a literární časopisy. „*Již na samém počátku této konsituční éry roku 1861 pozvedl rozhorleně svůj hlas Jan Neruda, aby se ujal odstrkovaného krásného písemnictví.*“ (Thon, 1948, s. 110) Neruda upozorňoval na to, že lidský život potřebuje i

jinou literaturu než politickou, a prahнул alespoň po rovnováze mezi politikou a jinými obory. Karel Sabina označil tento stav nezájmu veřejnosti o krásnou literaturu za „*lenivost ducha, nemoc*“. (Thon, 1948, s. 110) Tentýž názor zastávali i další autoři jako Hálek, Vlček či Schulz a společně se „*činně a někdy bojovně zúčastňovali kampaní, jež vždycky měly stejný cíl: získání nových čtenářských vrstev, zvýšení odbytu českých knih.*“ (Thon, 1948, s. 110)

Zatímco nepolitická léta padesátá relativně přála literární publicistice, šedesátá léta se k ní obrátila zády. A nebyla to jen literární publicistika, která zažila odliv zájmu, ale také krásná literatura. Z padesátých let do šedesátých vešla dvě literární periodika – *Lumír* a *Obrazy života*, boj s politicky zaměřenou dobou však prohrála poměrně brzy. Důkaz toho, že krásná literatura a literární noviny či časopisy ztrácejí v boji s konkurenty politickými sílu a jsou nuceny opustit pomyslné kolbiště, ukázal Schulz v tabulce vzniku a zániku literárních revuí, kterou využil také Jan Thon ve své publikaci *Osvětou ke svobodě*:

Periodikum	Vznik	Zánik
Lumír	1851	1863
Obrazy života	1859	1862
Rodinná kronika	1862	1865
Osvěta (Schulzova)	1862	1863
Kritická příloha k NL	1863	1864
Zlatá Praha	1864	1865
Literární listy	1865	1865
Květy (s přílohou Česká včela)	1865	1867
Český obzor literární	1867	1868

(Zdroj: Jan Thon, *Osvětou ke svobodě*.)

Je zjevné, že šedesátá léta byla dobou, kdy jeden pokus na poli literární publicistiky po svém neúspěchu nahradil druhý, ten zas třetí, a tak stále znovu a znovu s neupadajícím entuziasmem, nadějí a touhou uspět. Kromě výše zmíněného přehledu literárních periodik zmiňme ještě *Sebrané spisy Karoliny Světlé*, které sice nepatřily do publicistiky, ale šlo o pravidelně vycházející beletristické texty, jež začaly vycházet v roce 1866 a ve stejném roce zanikly, čímž se potvrdil nezájem lidí o literaturu. Tyto spisy vycházely zejména

pro ženy, ale ani ženská část čtenářské obce nebyla dostatečně aktivní a nejevila o pravidelný přísun textů tohoto typu zájem. Když došlo k jejich zániku, Vítězslav Hálek v jednom ze svých fejetonů napsal: „*Spisy Karoliny Světlé přestaly vycházeti. Nemáme zimu, ale zpráva tato námi zachvěla, jako by nás zavál mrazivý vítr. Přestaly vycházet pro nedostatek odběratelů, snad vlastně pro nedostatek odběratelek. Kde to žijeme? Kde jsou naše dívky? Kde jest jejich nadšenost? Kolik prosím máme těch spisovatelek, že přední z nich již ani nedostává se čtenářek? Či snad jest to ten velebený praktický smysl, jenž Vám zabraňuje ve čtení? Či Vás ostatní literatura zaplavuje tak, že nemáte smyslu více pro to, co z Vašeho středu jest dobré? Či myslíte již na slávu, kterou ustrojíte Světlé po smrti, sprošťující se všeho ohledu za živa? Prosím, řekněte, kde má u nás spisovatelka čerpati své zanícení, ukažte jí to zřídlo, které jí má dodávati síly i chuti, když vidí, že ty, ku kterým mluvila, odvracejí se od ní?*“ (Schulz, 1878a, s. 75) Český národ byl zkrátka v šedesátých letech příliš zaneprázdněn událostmi politickými. V dalším ze svých fejetonů pak Hálek vyjádřil svoji obavu z obecnstva, dokonce napsal, že se spisovatelstvo českého obecnstva bojí. Spisovatelé se bojí cokoliv vydávat z důvodu netečnosti čtenářské obce, díky tomuto nenaplněnému vztahu pak dochází k „*zoufalému duševnímu stavu života*“. V článku *Literární obecnstvo české* z roku 1878 se poté Ferdinand Schulz vrací k situaci v šedesátých letech a hovoří o „*dokonalé lhostejnosti*“, píše: „... *u nás lidé ani tím se netají, že nečtou, ano v rozmluvách některých kruhův stalo se to jaksi dobrým tónem, stavěti nevšímavost tu na odiv. Jsou lidé, kteří, jsouli odběrateli některého politického deníku, myslí, že tím odbyli všechny povinnosti k literatuře vůbec.*“ (Schulz, 1878a, s. 78) Schulz vyjádřil názor, že národní nezáměr není možné omlouvat malou rozlohou a bídou, která nás tehdy sužovala, za příklad dává Dánsko či Švédsko, tedy taktéž nevelké země, jejichž situace na poli literárním byla opačná. Za největší chybu či překážku v české společnosti ve vztahu k literárnímu umění považuje zejména nedostatek literárního vzdělání v městském občanstvu. Nejsmutnějším pro něj faktem je však to, že české obecnstvo nezajímá česká literatura, ale německá ano. „*Němci mají literárního obecnstva mezi námi až dost. Česká inteligence, české měšťanstvo napařád odebírá tolik německých knih a časopisův, i v takovém množství, že by snad samo stačilo udržeti národní písemnictví německé. Německé knihkupectví v Čechách žije a tyje toliko z Čechův.*“ (Schulz, 1878b, s. 156)

Se snahou přijít na scénu s potenciálně úspěšným periodikem se objevuje roku 1862 Eduard Grégr s časopisem *Osvěta*, jejíž redakce se ujal Ferdinand Schulz. Cílem tohoto časopisu bylo konat osvětu, vychovávat mládež, působit na ni, směřovat ji. S vydáním *Osvěty* prohlásil: „*Myšlenka, která nás přiměla k vydávání Osvěty, byla, abychom v mladším pokolení národa našeho rozšiřovali myšlenky o hodnosti lidské, o právech a účelu člověka, o povinnostech v rodině, v obci a v národě, neboť nebylo nás tajno, kterak málo obrací se k tomu mysl, kterak následkem neuvědomění a křivých pojmův rozšiřuje se nevážnost k duševním snahám, lhostejnost k zápasům myšlenek tam, kde by měl býti zápal a nadšenost pro vše, co krásné a šlechtné a vznešené.*“ (Jahn, 1895, s. 87) Ačkoliv byl Schulzův úmysl jistě záslužný a *Osvěta* měla v tehdejšímu stavu publicistiky určitý potenciál, zůstal nenaplněný. Na poli publicistiky tento časopis nevydržel ani dva roky. Nicméně i přesto proces osvěty pokračoval. „*Osvěta ne jako představa vzdělanosti výlučné, kabinetní, učenecké, ale jako záře světla, která se line do všech, do nejširších vrstev lidu, povznášejíc myšlenkově, rozlišujíc jeho ideové obzory, a posilujíc jej zároveň mravně.*“ (Thon, 1948, s. 218) Velká úloha tehdy připadla dějinám, ale i vědám přírodním a ekonomickým. V sedmdesátých letech vyšlo osmnáct sešitů *Osvěty lidu*, kam přispíval Schulz, dále také Karel Tůma či Josef Durdík. Schulz se snažil neustále vychovávat a velkou váhu při tom dával dějinám, v nichž hledal vzory, ale také momenty, před kterými varoval.

Nevýrazné šíření českých knih a nevalná úroveň odběru periodik musely mít logicky dopad na existenční otázku českých spisovatelů (resp. publicistů). K tomuto problému se mimo jiné vyjadřoval i Schulz, ovšem ne tak ostře jako například Sládek, který se „*obrací proti bohatému měšťanstvu, že nekoná vůči české literatuře svou povinnost.*“ (Thon, 1948, s. 126) Kritizoval, že šlechta odebírá německé tituly a o českou tvorbu se nezajímá. Schulz v *Literárním obecnstvu českém* připomíná Hálek a jeden z jeho článků, ve kterém Hálek potvrzuje tento fakt a říká, že český spisovatel nemůže být pouze spisovatelem, protože by se rychle ocitl v bídě, ovšem upozorňuje na velikány, kteří se obětovali literatuře, tedy i obecnstvu českému a stali se zjevy až tragickými. Velikány, kteří žili a dožili v bídě. Za příklad zde uvádí i Boženu Němcovou.

Situaci na poli českých časopisů se v druhé polovině šedesátých let devatenáctého století zabýval také měsíčník *Český obzor literární*, ve kterém čtenáři našli nejen odborné stati, fejetony a další žánry, ale v mnoha číslech mohli číst také články věnované různým českým časopisům. Této tematice se věnovali různí autoři, autorem jednoho z příspěvků byl i Ferdinand Schulz, který se v rámci svého zamyšlení nad aktuální situací na poli časopisů zaměřil na obrázkové týdeníky *Květy* a *Světovzor*.

Ačkoliv Schulz viděl v minulosti českého národa snahy o péči o umění a pěstování estetična, v šedesátých letech byl vzhledem k aktuální politické situaci, která se odrážela na nezájmu o umění, značně rozladěn. Jak již bylo výše zmíněno, politická situace, kterou přinesl počátek šedesátých let, upozadila u českého obyvatelstva zájem o krásnou literaturu a naopak vyvolala zájem o politicky orientovanou publicistiku. I přes tento fakt však Schulz trval na dominantním postavení literatury vůči ostatním druhům umění. „... *umění literární bylo a jest nejbujnějším letorostem na lípě umění českých, literatura nejmocnějším a nejoblíbenějším uměním českým; hudbě teprv za poslední doby našeho samostatného divadla vzešla doba příznivější; umění výtvarné bohužel ještě v soumraku čeká na svůj jasný a teplý, plný den.*“ (Schulz, 1868b, s. 10) Právě výtvarnému umění se podle Schulze dostávalo nejmenšího zájmu a podpory ze strany vlivných a bohatých, jejichž nevědomost o tomto oboru kritizoval. Stejně jako chyběl zakladatelům *Umělecké besedy* spolek, který by sdružoval umělce různého ražení, scházela Schulzovi v druhé polovině šedesátých let instituce, jež by prospěla stavu českého malířství. „*Malířská akademie pražská a tak zvaná Vlastenecká jednota umělecká jsou spíše vším jiným nežli ústavem a spolkem pro pěstování a podporování plodův uměleckých vůbec a domácích zvláště. Jsme věru na rozpacích, abychom rozeznali, kdo umění výtvarnému v Čechách více škodí, zdali Malířská akademie pražská nebo Vlastenecká jednota umělecká. Kdo by uvěřil, že majíce Malířskou akademii a Vlasteneckou jednotu uměleckou v Praze již tak dávno, až posud nemáme v zemi sádrových odlitků ani nejobecnějších a nejznámějších antik, že posud nemáme ani nejskromnější veřejné obrazárny v Praze.*“ (Schulz, 1868b, s. 10)

Tuto situaci alespoň do určité míry napravovaly obrázkové časopisy, které Schulz vyzdvihoval a upozorňoval na jejich momentální důležitost v oblasti umění. Ve svém

článku *Přehledka časopisů českých* označuje týdeníky *Světozor* a *Květy* za nejlepší ze slovanských a upozorňuje na jejich kvalitu oproti německým. Za předchůdce těchto ilustrovaných periodik považujeme *Zlatou Prahu* (1864 – 1865) a *Rodinnou kroniku* (1862 – 1865). *Světozor* se neprofiloval jako časopis ryze beletristický a byl, jak již z názvu vyplývá, obsahově široce zaměřen, *Květy* byly beletristickým obrázkovým týdeníkem, který pěstoval krásné písemnictví.

Ve *Světozoru* převládaly články historické, politické či životopisné nad beletristicky a esteticky orientovanými, ovšem i tato minimální produkce nebyla Schulzovi lhostejná, naopak. Literární texty publikované ve *Světozoru* Schulze příliš nenadchly a nebál se svoji kritiku vyslovit. V týdeníku se publikovaly básně, překlady, cestopisy i další žánry. Schulzova překladatelská duše byla velmi nakloněná přejímání cizích látek, ovšem pod podmínkou obohacování krásné literatury. Překladatelství považoval za umění. Avšak zaplnění beletristické části *Světozoru* překladem nepovažoval za šťastné. „*Překládům pak Světozor při tom tak příliš těsně vyměřeném místě na beletristiku povinen již naprosto vyhnouti se. Bohudíky literatura přeložených povídek v časopisech stala se nám již zbytečnou. Produkce původní již stačí na udržení také více nežli jediného listu, a tuto produkci musíme vždy povzbuzovat a udržovat v proudu.*“ (Schulz, 1868b, s. 11) Ani domácí látky nenechal bez odezvy a vyjadřoval výhrady i vůči publikovanému básnictví. Vyzdvihoval jen jednotlivé autory (Durdík, Sládek), ale „*ostatní básně, kteréž Světozor v prvním půlletí svém přinesl, jsou ceny velmi prostřední; většinou jest to dobře neb špatně rýmovaná denní politika, aneb staré myšlenky ve staré formě, vesměs více slov nežli poesie.*“ (Schulz, 1868b, s. 11) Blízký vztah k májovcům se i zde projevil ve vyzdvižení Karoliny Světlé. Její práce *Z Ještěda* měla převýšit vše ostatní. Hlavní, tedy nebeletristickou část *Světozoru* ovšem Schulz příliš nekritizoval. Naopak oceňoval detailnost a propracovanost, se kterou přistupovali autoři k textům. „*Články tyto s výminkami velmi skrovnými (na příklad Václav Hanka od V. N.) jsou ovšem výborným a na mnoze velmi zajímavým materiálem, snešeným s velikou pilností a chvalitebnou důkladností.*“ (Schulz, 1868b, s. 10) Nicméně i zde Schulz nachází vadu na kráse, a to formu článků. Jeho touha po rozšiřování možností uměleckého textu a přinášení něčeho nového do tohoto proudu umění se projevuje v požadavku, který by byl vhodným námětem pro diskuzi. Podle Schulze chybí nebeletristickým článkům *Světozoru* umělecká forma,

čímž nepřináší tyto texty literárnímu umění nic nového. Otázkou však zůstává, zda články historicky a politicky orientované musí přinášet něco nového v oblasti formy, zvláště pak té umělecké.

Květy pěstovaly krásné písemnictví (prózu, poezii, překlady cizího básnictví), věnovaly se také ostatním druhům umění. Čteme-li Schulzovu kritiku tohoto časopisu, na první pohled je zřejmé autorovo větší nadšení pro tento týdeník než-li pro *Světlozor*. Tento postoj může pramenit i z blízkého přátelství s autory, kteří *Květy* vydávali, tedy s Nerudou a Hálkem. „*Květy co list beletristický pracují v literatuře české s dobrým zdarem; vedou krásné písemnictví naše živým proudem, pěstují a řídí náš moderní literární ruch. Původní produkce, vlastní práce domácí, samostatné myšlení, stálá čilost a pokrok literárního umění českého jest heslem jejich. „Jan Švehla“, historická pověst od Václava Vlčka, a „Týden v tichém domě“, domácí genre od Jana Nerudy, jsou z původních povídek zajisté nejlepší odpovědí k tomu heslu.*“ (Schulz, 1868b, s. 12) Schulz vyzdvihuje příspěvky Nerudy, Háлка, Světlé, zde se opět setkáváme s jeho nákloností k májovcům, ale oceňuje také práce Svatopluka Čecha, Elišky Krásnohorské či Josefa Václava Sládka, tedy pozdějších ruchovců/lumírovců, se kterými se pouštěl do ostrých polemik. Program *Květů* vnímá jako propracovanější, ačkoliv užší než *Světlozoru*. Právě vyhraněnost programu umožňovala *Květům* větší důslednost, naopak šíře *Světlozoru* způsobovala přílišnou povrchnost, což je problém, který sice Schulzovi překážel, nicméně jemu samotnému byl po jeho smrti vyčítán.

Schulz týdeníky hodnotil i z hlediska jejich ilustrace, tedy rozšíření umění výtvarného. *Světlozoru* vyčetl spolupráci s úzkou skupinou malířů a velké množství podobizen. U *Květů* ocenil, že představily téměř všechny domácí malíře a větší rozmanitost druhů výtvarného umění. I tento pomyslný souboj tedy u Schulze vyhrály *Květy*. Avšak shodně se oběma časopisům dostalo pochvaly za postupný pokrok a byly jim vyjádřeny sympatie. Je patrné, že bližší vztah Schulz měl k beletristickým, pro literární umění více prospěšným *Květům*, kde publikovalo více kolegů z řad májovců, a naopak vzdálenější mu byl méně beletristický *Světlozor*, jehož umělecké texty spíše neodpovídaly Schulzově představě o kvalitě a jehož nebeletristické texty nebyly předkládány čtenáři v dostatečně umělecké formě, čímž neobohacovaly umění o posun kupředu.

3.2.2. Schulzovy fejetony

Ačkoliv Schulz vyprodukoval mnoho děl prozaických, jeho nejzásadnější aktivitou byla publicistika. Podle dostupných informací jen úvodních článků různých periodik napsal přes tři tisíce. Ovšem většina těchto článků pochází až z let sedmdesátých či osmdesátých. Zcela jistě Schulze nemůžeme co do množství napsaných článků srovnávat s Nerudou či Hálkem. To je zřetelné i v retrospektivní bibliografii *Ústavu pro českou literaturu*, kde nalézáme k Schulzovi jako autorovi v šedesátých letech necelou stovku příspěvků, zatímco u Nerudy jich najdeme téměř dva tisíce. Ferdinand Schulz publikoval v *Lumíru* (Mikovcově), *Národních listech*, *Osvětě*, *Hlasu*, *Kritické příloze Národních listů*, *Zlaté Praze*, *Literárních listech*, *Květech*, *Českém obzoru literárním*, *Národních novinách*, *Našich listech*. A to je výčet jen těch periodik, do nichž přispěl v námi pozorovaných šedesátých letech devatenáctého století. V redakcích vchoval mnoho mladých začátečníků, kteří na něj později vzpomínali, jako například Josef Deograt Konrád, který ku příležitosti sedmdesátých narozenin Schulze publikoval článek jemu věnovaný; v něm mimo jiné píše: „*V úřadě redaktorském nepřestával býti zároveň vroucím vychovatelem, a nejedem z tehdejších mladých literátů, dnes již šedivějící, vděčně vzpomíná potěšení, s jakým redaktor Schulz vítal jeho první úspěchy, a rad i povzbuzení, s kterým ho provázel na další trnitě cestě.*“ (Konrád, 1905, s. 302)

Vzhledem k nevelkému množství zdrojů, ze kterých lze zkoumat Schulzovu žurnalistiku šedesátých let devatenáctého století, zaměříme se pouze na jednu konkrétní oblast, a to na jeho fejetony.

Fejeton je velmi specifický publicistický žánr, o kterém bychom mohli říci, že je v opozici k běžné žurnalistice. Autor v něm zpracovává zdánlivě nepodstatná, více či méně zajímavá témata, a to způsobem velice subjektivním; vychází přitom ze sebe, ze svých zážitků, zprostředkovává čtenáři všední věc skrze nevšední pohled. V rámci jednoho fejetonu může dojít ke zpracování několika témat nezávisle na jakékoliv souvislosti mezi nimi, autoři mnohdy pro tematiku svých fejetonů využívají různé události či situace, které ironizují či je satiricky komentují. Za hlavního představitele tohoto oboru v devatenáctém století považujeme Jana Nerudu, jenž psal fejetony po několik desetiletí a

počet jeho fejetonů je nesrovnatelný s počtem fejetonů Ferdinanda Schulze. Za účelem této práce bylo zvoleno pět fejetonů, které Schulz publikoval v *Literárních listech* v roce 1865: *Příroda, láska, poesie; Malheur dvou poctivých lidí; Romantika na Malé Straně; Z vesnice; Paní a žena*. Tyto tituly nejsou ale oficiálními názvy fejetonů, protože Schulzovy podčárničky jsou velmi často bez názvu, pouze v úvodu každého fejetonu najdeme výčet témat, o kterých se píše. První z nich vždy využívá UČL v retrospektivní bibliografii a tato práce v seznamu literatury. Fejetony bez názvu se objevovaly často, setkáváme se s nimi i u Jana Nerudy, ovšem ne v takové míře jako u Schulze. Neruda podstatně častěji psal fejetony na jedno konkrétní téma. Přiblížme si tematiku výše zmíněných fejetonů Ferdinanda Schulze:

Příroda, láska, poesie – hovoří o tom, že příroda stejně jako celý svět není řízena logikou, ale fantazií; příroda i lidé se dopouští výstředností, ovšem u člověka se mnohdy trestají a nezapomínají, protože na to je lidský život příliš krátký. Od této tematiky, nad kterou je možné se zamýšlet, se ovšem přesouvá k odlehčenému vyprávění o žabách, které ruší mladé páry při milostném aktu, a hovoří o správnosti toho, že mladí muži tyto žáby ubíjejí.

Malheur dvou poctivých lidí – popisuje cestu dvou opilců z Václavského náměstí do Jindřišské ulice, z textu je patrné, že jeden z opilců je autor sám. Od tohoto tématu se přesouvá ke kritice nedostatečného zahradnického umění v Praze, vadí mu málo zeleně a květin, komentuje to takto: „*Máme jen pivo co děkovat, že máme asi sto kaštanův po celém Novém a Starém městě na dvorcích hospod a restaurací. Kde se nepije pivo, tam nepomyslí nikdo, že by mohl neb měl být také kousek zelena a květu. Prostranná náměstí a široké ulice naše vypadají jako Sahara, ba ještě hůře, neboť nemají ani oas.*“ (Schulz, 1865g, s. 160) Zde opět vidíme rozdíl, kdy od relativně zábavného vyprávění příběhu o dvou opilcích se autor přesouvá ke kritice určitého nedostatku, ovšem tuto kritiku podává v relativně humorném či přinejmenším nezvyklém kontextu.

Romantika na Malé Straně – o vztahu mladého muže a dívky, jejichž osud přirovnává k Orfeovi a Eurydice, od tohoto tématu plynule přechází k tomu, že žena až po třicátém roce věku dostává ve tváři rysy, které o ní cosi vypovídají, získává fyziognomii tváře. Následně zakončuje fejeton psáním o pohřbu spisovatele Františka Vorlíčka. Zde si

můžeme všimnout, že dochází k opakování motivů, které se již objevily ve fejetonech předchozích (vztah mladého páru, Praha).

Z vesnice – zmiňuje klid venkova, kde mají všichni svůj příbytek a pro každého je bolestivé, má-li se stěhovat na jiné místo. Oproti tomu staví hektické město, ve kterém se lidé stěhují neustále, nemají vazby k domovům a jsou z toho otupělí. O tomto tématu psal také Jan Neruda ve *Studiích krátkých a kratších* ve stati *Domácí páni a nájemníci*. Schulz od tohoto tématu přechází k flašinetářům ve městě a na venkově.

Paní a žena – upozorňuje na to, že mluvit o manželce jako o “paní“, není správné. Toto označení se zaběhlo, ale správně by mělo být “žena“, protože Bůh stvořil ženu, nikoliv paní. Schulz říká: „*Svou paní bych nemohl milovat.*“ (Schulz, 1865i, s. 257) Od tohoto tématu přechází k důležitosti výstavby blázinců a upozorňuje na fakt, že přibývá sebevrahů, pro které by také bylo vhodné stavět ústavy, kam by přišli, zaplatili a zabili se bez pohoršlivé výtržnosti na veřejnosti. Od ústavu pro sebevraždy přechází k eleganci. Ačkoliv by se mohlo zdát, že přechod od ústavu pro sebevraždy k eleganci je bez souvislosti, není tomu tak. Schulz ve fejetonu vyjadřuje myšlenku, že v případě ústavu pro sebevrahy by se jednalo o záležitost systémovou, kterou občanský pořádek potřebuje. A stejně jako společnost potřebuje systém, potřebuje i eleganci.

Čteme-li tyto Schulzovy fejetony, uvědomujeme si, že satira ani ironie, které jsou příznačné pro tento žánr, se zde neobjevují v přílišné intenzitě. Schulz dokáže kritizovat, rýpat do společnosti, ale celkově jeho fejetony splňují určitou odlehčenost a jsou na první přečtení odlišné od jeho kulturně zaměřených článků, ve kterých se snaží působit výchovně či kriticky. V poměrně krátkých fejetonech dokáže vystřídat několik témat, která spolu souvisí někdy více, někdy méně, někdy jejich následnost v rámci kontextu působí protikladně. Nicméně tematická roztržitost působí spíše chaoticky, bez smyslu, vytváří nic neříkající text. Autor dodržuje subjektivnost, také někdy píše o poměrně nedůležitých tématech, čímž dodržuje žánr fejetonu. Ve srovnání s Nerudou působí Schulzovy fejetony méně kompaktně, méně působivě, je v nich rozpoznatelná křečovitá snaha uspět u čtenáře, rozhodujícího o tom, zda bude fejeton přijat kladně, záporně či bez zájmu.

Subjektivní názor autora práce je takový, že nad fejetony Jana Nerudy se člověk zamyslí, přijme jeho témata jako zajímavá, zároveň mu přinesou nějaký zážitek a mnohdy se i pobaví, ovšem nad fejetony Ferdinanda Schulze se čtenář občas pousměje, výjimečně ho Schulz donutí se nad tématem zamyslet, ale jinak spíše čtenář nechápe spojitost mezi mnoha tématy, která autor zapojuje do jednoho textu, a výsledkem čtení je otázka: Co tím chtěl autor říci?

3.3. Schulzova činnost kritická

V šedesátých letech 19. století působili dva výrazní čeští literární kritici, současníci literární skupiny májovců. Dva literární kritikové, „jež oba můžeme označit za tzv. kritiky generační.“ (Jeřábek, 1994, s. 161) Dva vzdělaní znalci české i evropské literatury, kteří své souputníky vnímali nejen jako kolegové, ale i jako čtenáři, Ferdinand Schulz a Josef Durdík. „Oba měli podíl na tom, že česká literatura – zejména v 60. a 70. letech – nabývala osobité tvárnosti a nových uměleckých hodnot.“ (Jeřábek, 1994, s. 161)

Josef Durdík si vysloužil svou prací trvalé místo v dějinách nejen literatury, ale také filosofie a estetiky, zatímco jméno Ferdinanda Schulze, jak již bylo zmíněno, je dnes téměř neznámé. O těchto kritikách nelze říci, že byli na jedné společné vlně. Zatímco Durdík se příliš na stranu májovců nepřikláněl, souhlasil s nimi pouze v několika málo bodech programu a mnohdy se s nimi pouštěl do sporu, Ferdinand Schulz se s touto skupinou ztotožňoval. Ačkoliv se neúčastnil almanachu *Máj* 1858, inklinoval k nim a oni si vážili jeho osoby a práce. Schulz „našel k básníkům tohoto kruhu určitý vztah, podmíněný příbuzností názorů na povahu a funkci slovesné tvorby. Májovci si také jeho kritického talentu a neobyčejných vědomostí v mnoha oborech umění (zvláště v krásné literatuře, dramatu a výtvarnu) upřímně vážili.“ (Jeřábek, 1994, s. 161)

Schulzova kritika měla velký význam, protože do šedesátých let u nás panovala doba, „kdy se psalo, tisklo a vydávalo skoro bez všeho kriticizmu i odhadující hodnoty“. (Dresler, 1905b, s. 602) Jako literární kritik se Schulz začal projevovat s počátkem vydávání *Národních listů* v roce 1861. Kladl důraz na látky domácí, studium skutečného života, byl proti nadměrnému uvolňování fantazie, exotičnosti, zbytečnému kombinování. „Chtěl od naší tehdejší beletrie i střízlivé zpracování námětů domácích, jichž se se všech stran nabízela spousta. Zejména akcentoval také časovost otázek, jež doporučoval za vhodné k novelistickým dějům. Přál mírnému, co možná elegantně formovanému realismu, tak zvanému ušlechtilému, ideálně podloženému, jenž se nepříčí jemnému estetickému krasocitu a přece zas nevyklučuje životní pravdu.“ (Dresler, 1905b, s. 602) Od počátku si vymezil jakýsi svůj osobní program, kterému byl věrný až do konce života, za což si vysloužil nálepku konzervativce. Zajímavé však je, že svou osobní teorii, ze které

v kritice vycházel, nikdy neosvětlil. Můžeme pouze sledovat určité znaky děl, které se mu zamlouvaly a které naopak nikoliv. „*V literární kritice byl konservativcem, rozebral obsah i formu posuzovaného díla, pochválil nebo odsoudil je dle toho, vyhovovalo či přičilo se jeho teorii.*“ (Dresler, 1905b, s. 602) Kromě Dreslera zmiňme například i Jeřábkův náhled na Schulzovu kritickou činnost: „*Byl určován jeho stálou snahou vést umění k českosti a k realismu. Schulzův výklad obou těchto pojmů vycházel přitom ze stanoviska společného v té době hlavním členům družiny Nerudovy a Hálkovy: národní charakter umění je dán sepětím s problematikou společenskou, zejména pak zřetelem k dění světovému; realistické umění není jen obrazem života, ale má do něho i zasahovat.*“ (Jeřábek, 1994, s. 161)

Kritizoval „umění pro umění“, jehož jedinou funkcí byla krása, estetično. Zakládal si na sociální funkci poezie, zastával názor, že poezie má působit na společnost, reflektovat ji. Byl to názor, který se stal později přežitkem pro lumírovce. Právě s nimi se Schulz dostával do sporů na konci 70. let 19. století. Osobní Schulzův program a program májovců, které podporoval, nebyly v souladu s programem lumírovců, dokonce můžeme říci, že byly protikladné, protože lumírovci byli více kosmopolitnější, než by si Schulz přál. Z toho plynuly konflikty, které mezi ním a touto skupinou vyvstaly. Schulz lumírovcům vyčítal mimo jiné západnictví. Roku 1879 ostře odsoudil román *Nalžovský* Sofie Podlipské a následně Vrchlického sbírky *Rok na jihu* a *Mýty*. Na tyto počiny poté reagoval Josef Václav Sládek, který v tomtéž roce publikoval v *Lumíru* svůj článek *Kritika kritikářství*, kde negativně hodnotí kritiky, jejich práci, jejich vliv na čtenáře a kde se dovolává alespoň kritiky psané slušně a lidsky. V článku zmiňuje i konkrétní kritiky, kteří by se měli usměrnit, a mezi nimi i Ferdinanda Schulze. Ten následně reaguje na Sládkův článek svým textem v *Osvětě*, kde „*předhazuje lumírovcům bez přesvědčivého důkazu, že pěstují kamarádkou kritiku, měřící dvojím loktem, a upírá jejich tvorbě význam pro rozvoj naší národní kultury.*“ (Schulz, 1879, s. 620) Dalo by se říci, že kritiku lumírovců obviňuje z toho, že si kritizují svá díla ve svůj prospěch, a dále lumírovce obviňuje, že šíří představu, že jiná literatura než jejich není, doslova říká: „*vy musíte mít pořád všecko extra, i to čisté dogma, že vedle vašeho půltuctového „tábora“ žádné české literatury není.*“ (Schulz, 1879, s. 621) Tato roztržka pokračovala dalším vyjádřením Sládka. Ferdinand Strojček ve své publikaci *Na adresu Lumíra* píše, že Schulze lumírovci

označovali za kritika nejhorkokrevnějšího a bojovného a za nejúpornějšího nepřítele. Jeho přátelé, Vlček a Krásnohorská, údajně museli krotit jeho prudký temperament. Celá tato situace potvrzuje, že současné mediální konflikty mezi veřejně známými lidmi nejsou výdobytkem moderní doby.

Schulz nevěnoval svůj čas pouze kritice domácích děl, zaměřoval se i na tituly, které k nám přicházely ze zahraničí. Zejména na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let směřoval svoji kritiku k naturalismu, zejména Zolových románů, jejichž překlady odmítal, označoval je za společensky škodlivé s nedostatkem poezie. V *Osvětě* v roce 1880 dokonce vydává odsouzení Zolova naturalismu v článku *Zolovy senační romány*. V té době už ale není Schulzova kritika přijímána tak jako v šedesátých a sedmdesátých letech. Pravděpodobně za to mohl jeho tradiční pohled. Schulz stál o nové formy, které budou obohacovat umění, ale novým směrům a tendencím, které přicházely i do naší kultury, nebyl nakloněný. I proto odsuzoval již zmíněný naturalismus či tendence lumírovců, proti nimž psal polemická vystoupení, mnohdy velmi kritická a zatížená jeho historizujícím pohledem a tradicionalistickou orientací.

Navzdory tomu Schulzova kritická činnost byla ve své době velmi významná. „*Byl to v literatuře a kultuře někdo. Uvědomujeme si, že bez takových „katalyzátorů“ literárního procesu by klasikové dodnes čtenářsky živi mohli tenkrát sotva existovat.*“ (Šťastný, 1985, s. 280)

3.3.1. Schulzův pohled na stav českého písemnictví a literárního obecnstva

Publicistické texty Ferdinanda Schulze, které psal v letech 1867 a 1868 do *Českého obzoru literárního* měly velmi podobnou tematiku, věnovaly se stavu českého písemnictví a umění vůbec, vztahu českého čtenářstva k literatuře, upozorňoval na to, co by mělo literaturu tvořit.

V *Českém obzoru literárním* z 20. října 1867 se Ferdinand Schulz vrací k jednomu z předchozích čísel tohoto periodika, a to konkrétně k článku *Krásná literatura v životě*

národním, ve kterém byl kritizován nezájem českého čtenářstva o krásnou literaturu. Schulz se rozhodl toto téma prozkoumat podrobněji, tedy analyzovat estetickou úroveň našeho národního ducha a vztah českého národa k umění. Rozvoj krásné literatury v devatenáctém století periodizuje do dvou etap. První etapa začíná roku 1817, kdy je objeven *Rukopis královedvorský*, a končí roku 1848, tedy dobou, kdy dochází k revoluci a českému národu se dostává uvolnění, na které již po desetiletí čeká. „*Doba od r. 1817 do r. 1848 jest dobou krásné literatury české ve svém způsobu velmi slavnou. Látka i forma, myšlenka i jazyk té doby mají svou vlastní cenu uměleckou, vypěstovanou zajisté velmi rychle netoliko na znamenitou výši umění vůbec, ale ve svém způsobě až na dokonalost. Doba ta vyniká velikou silou duševní, velebnou a ušlechtilou snahou, rovněž jako hojností výtvarův uměleckých.*“ (Schulz, 1867a, s. 1) Pro tuto dobu bylo typické pevné duševní semknutí umělců, kteří bojovali pro stejný cíl, snažili se za nepřilíš pozitivního politického stavu o „*probuzení, povznesení a zvelebení ducha národního*“. (Schulz, 1867a, s. 1) Tento boj Schulz vyhodnotil jako vítězný a toto vítězství bylo podle něj „*tím slavnější, když povážíme, že bylo při něm potřeba věnovati píli rovněž velikou formě jako látce, jazyku jako myšlence*“. (Schulz, 1867a, s. 1) Zde vidíme, že pro umělce nebyl důležitý jen samotný cíl jejich směřování a tužeb, které směrem k politickému vývoji měli, ale dle Schulze si dávali záležet i na formě díla. Shledávám důležitým uvědomit si, že první polovina devatenáctého století je dobou, kdy se český jazyk výrazným způsobem obohacuje, a to nejen běžný jazyk určený pro každodenní komunikaci, ale i ten básnický, umělecký. Počátek padesátých let přináší Bachův absolutismus, kterému předcházelo potlačení revolučních snah na konci let čtyřicátých. Tím započala druhá ze dvou etap, jež Schulz vytyčil. „*Za prvních let po roce 1848 literární umění české bylo v postavení velmi smutném, bylo osiřelo. Po některý čas u nás ani nebylo krásné literatury. Musa česká umlkla. Pak počalo se opět tím způsobem, kterým počala doba právě ukončená: zřídil se beletristický týdeník*“ (Schulz, 1867a, s. 2)

Schulz srovnává dobovou literaturu s literaturou z první etapy, tedy před rokem 1848, takto: „*Stanovisko krásné literatury za doby před rokem 1848 bylo národní české s obzorem všeslovanským; stanovisko krásné literatury za doby nynější jest humánní-světové. Však stanovisko, na kterém byla krásná literatura doby předbřeznové, nezmizelo z života našeho; stojí na něm naše žurnalistika politická, a tož s pilností, s nadšením a se*

slávou nemenší, nežli krásná literatura před rokem 1848. Krásná literatura a žurnalistika politická doplňují se svou činností vzájemně ve prospěch úplného života národního.“
„Pravda jest, že před rokem 1848 v krásné literatuře převládal směr národní český s obzorem všeslovanským, na podkladě humánním, a nyní že převládá v ní směr humánní, světový na podkladě národním.“ (Schulz, 1867a, s. 3) V článku je tedy patrné, že Schulz si uvědomuje úlohu literatury své doby a nepokládá ji za méně důležitou než před rokem 1848. „V novém chrámu svém Musa česká již zdomácněla, a pracujíc svědomitě již nyní může vykázati se v lyrice, v novelistice a v dramatech plody svými, které jsou netoliko patrným pokrokem v literatuře naší, ale které mají trvalou cenu v literárním umění a v duševní práci vůbec.“ (Schulz, 1867a, s. 3) V šedesátých letech však literární obecnstvo české tuto podle Schulze důležitou úlohu literatury příliš nevnímalo. Politické dění zcela naplnilo zájem veřejnosti a česká krásná literatura se ocitla v pozici, kdy o ni o nebyl dostatečný zájem.

Tato netečnost české obce čtenářské vůči literatuře způsobila zánik mnoha projektů, které vstoupily do literárního života s dobrými úmysly, ale neuspěly. Jako příklad za všechny můžeme uvést *Domáci biblioteku* Jaroslava Pospíšila, která vycházela v letech 1864 až 1866 a která byla sbírkou románů, novel a dalších spisů. Pouze dvoutelé trvání bylo ukončeno právě kvůli nezájmu ze strany čtenářů. Schulz v souvislosti s tím vyjádřil svou nespokojenost se situací, kdy „se daří všelikým podnikům spisovatelským a nakladatelským, které písemnictví našemu jsou na neshladitelnou hanbu, znešvařující jazyk, hyzdíce pravidla krásy a dobra, a otravující mysl čtenářův pomysly a obrazy šerednými a třeštivými“, (Schulz, 1868e, s. 44) zatímco smysluplné projekty, které konají záslužnou činnost pro literaturu, jsou bez úspěchu. Odsuzoval některá nakladatelství za to, že prodávají brak, čímž poškozují jazyk i celkový obraz literatury, a odsuzoval zámožné měšťany za nezájem o literaturu. Spisovatel a nakladatel Jaroslav Pospíšil se se svým projektem snažil nejen zprostředkovat obecnstvu četbu, ale také výběrem titulů působit pozitivně na jazyk. Snažil se vydávat překlady světoznámých prozaiků, podle Schulze nejlepších beletristů, jakým byl například Walter Scott, nicméně neúspěšně.

Některé Schulzovy články, které vycházely na pokračování, nenaplnily požadovaný tematický rozsah, a bohužel tak působí kuse a potvrzují jednu z charakteristik Schulze,

kteřá ho obviňuje z povrchnosti. Zajímavou problematikou, kterou se Schulz začal zabývat, byla činnost kněží v národní literatuře od nejstarších dob. V rámci zájmu o bibliografii, kterou vytvořil Josef Jungmann, kde zveřejnil seznam 2300 autorů, kteří přispěli do národního písemnictví od dob nejstarších, si Schulz všiml, že téměř 900 autorů z tohoto seznamu byli kněží. Tento fakt označil za ojedinělý v národních literaturách a rozhodl se pátrat po jejich přínosu pro české písemnictví. V úvodu článku se dočítáme, že chce probrat šest etap českých dějin tak, jak je rozfázoval Jungmann, ovšem čtenáři se dočkali jen dvou pokračování, ve kterých autor shrnul pouze nejstarší etapu od devátého století do konce vlády Přemyslovců a druhou etapu, tedy vládu Lucemburků. Upozorňuje na fakt, že český jazyk to neměl nikdy jednoduché. Od devátého století byl neustále pronásledován jinými jazyky – jednou latinou, podruhé německým jazykem. Dále upozorňuje na nešťastnou chybu, ke které došlo za dob Přemyslovců, kdy nebyl vytvořen překlad Bible do českého jazyka, a to zejména kvůli latinským kněžím na našem území, kteří tomu bránili a bohužel se na jejich stranu stavěla i část kněží českých. „*Toto veliké a strašné vojsko kněží neučinilo pro vzdělanost národa, pro jazyk český, pro literaturu českou ani to, co již z nejprvnější povinnosti svého stavu činiti mělo.*“ (Schulz, 1868c, s. 3) Věří, že nebyť tohoto útlaku českého jazyka, rozvinulo by se naše písemnictví zásadním způsobem, což by mohlo mít významný vliv na vývoj jazyka v dalších staletích.

Dobu ve čtrnáctém století za vlády Lucemburků naopak označuje za druhý počátek českého písemnictví, kdy došlo k obratu oproti stavu českého písemnictví éry Přemyslovců. V tomto období byl český národ uvědomělejší a římští kněží začali podporovat českou tvorbu. Schulz oceňuje z této doby zejména rozvoj básnictví, prózy, překlad písma svatého. O následujících etapách vlivu kněží na českou literaturu už Schulz nepsal, nenaplnil tak očekávání, nedokončil rozpracované téma.

3.3.2. Kritika domácí produkce

V rámci kritické činnosti neváhal Ferdinand Schulz hodnotit i své souputníky, kolegy, přátele z kruhu májovců. Sledoval vývoj jednotlivých autorů, dokázal odhalit nejcnější hodnoty díla, ale i upozornit na nedostatky (někdy velmi ostře).

Jedním z autorů, které Schulz hodnotil, byl Jan Neruda. V *Národních listech* z prosince 1867 vyšel ve dvou číslech Schulzův fejeton *Knihy veršův od Jana Nerudy*, v němž se zabývá rozbořem a hodnocením této sbírky, do které Neruda shromáždil básně posledních deseti let a rozčlenil do tematických a žánrových celků. Tyto básně „*podávají nám tudíž kytici, kterou básník sám v literatuře zachovanou míti chce, podávají nám míru, dle které aby umění jeho souzeno bylo, umělec sobě přeje.*“ (Schulz, 1867c, s. 1)

Schulz vyzdvihuje na této Nerudově sbírce rozsáhlý básnický horizont a Nerudovu reflexi označuje za významný majetek české literatury. „*Tato reflexe někdy klidná, někdy bouřlivá; někdy něžná, někdy ostrá; dle povahy umělcovy nejčastěji smutná, ale vždy důmyslná ano často geniální, staví Nerudu v písemnictví našem na stanovisko zvláštní, posud nikým neobsazené a nikoliv postranní a nízké.*“ (Schulz, 1867c, s. 1) Schulz oceňuje hluboké studium, které Neruda věnoval životu, a považuje ho více za básníka života nežli lásky. Nerudova sbírka je rozdělena do tří částí: *básně výpravné, básně lyrické, básně časové i příležitosté.* (Schulz, 1867c, s. 1) Ve výpravných básních Schulz upozorňuje na Nerudovu moderní reflexi a „*vládnutí způsobem národně epickým*“. (Schulz, 1867c, s. 1) Básně lyrické by Schulz považoval za nejlepší z výboru, pokud by je nenarušovaly básně: *Anně, N.N. a Z divokých lásek*, ovšem důvod se z jeho kritiky nedozvídáme.

Do části *lyrické básně* zařadil Neruda také skupinu básní, které vystupují pod společným označením „*Ohlasy národních písní italských*“. Italské básně se v tehdejší době zcela odlišovaly od poezie ostatních národů Evropy. Schulz tuto fázi italského básnictví označuje za stupeň, „*na kterém u jiných národů vidíme poezii toliko v dobách dětství a mladosti jejich.*“ (Schulz, 1867d, s. 1) Podstatu italské poezie této doby tvořily city. City, jejichž vyslovení nebylo podpořeno rozumem, ale obrazností. City různých druhů, které zahrnovaly smrt i život. Tyto básně si vystačily s přítomností, budoucnost a

minulost národa Neruda vyměnil za srdce, přírodu, lásku. „*Italské písně obsahují celý kanon lásky, od prvního probuzení citu milostného až k plamenům vášně, kdežto na příklad naše milostné písně české přestávají na pouhém napovědění a neurčitém naznačení.*“ (Schulz, 1867d, s. 1) Neruda se od Schulze dočkal u těchto básní nejlepší možné kritiky: označil totiž jeho pokusy o napodobení italského básnictví za šťastné a vyzdvihl Nerudovu jedinečnost, díky které v tomto ohledu obohatil naše písemnictví. Nutno říci, že ačkoliv Schulz pravděpodobně na literárním poli lehce favorizoval soupeřníky z řad májovců, nacházíme v posledním odstavci fejetonu věnovaného Nerudovi i slova kritická, ovšem jde o banální připomínku, která může v našich myslích způsobit podezření, že ji Schulz učinil jen proto, aby nebyl nařčen z výlučně kladného hodnocení svých přátel. Schulzova výtku vůči Nerudovi spočívala v „*poklescích proti jazyku*“. (Schulz, 1867c, s. 1) Kritizuje Nerudovo *plam* místo *plamen*; *potápíce* místo *potápějice*; *jak to přijde* místo *čím to jest* apod.

Stěžejní zájem měl Schulz o dílo Vítězslava Háška. Pečlivě si všímal jeho tvorby, vytýkal mu jeho dramata, cenil si jeho básní. V roce 1868 vydal kritiku Háškovy lyricko-epické básně *Černý prapor*, kterou Hášek napsal při své cestě na slovanský jih. Ve své kritice Schulz vyzdvihuje Háškovo lyrické umění a podotýká, že je na vyšší úrovni než Háškovo umění epické. Poznává, že Hášek nepotřebuje lidský svět k tomu, aby mohl do básně zasadit děj, k tomu mu stačí příroda. Dále zdůrazňuje, že Háškovo vykreslení přírody odpovídá stavu jeho duše, srdce. Je-li Hášek šťastný, je jeho příroda v díle líbezná. „*Cit Háškův jest mocný, přímý a prostočistý jako v národní písni; hlavní podstata jeho myšlenek vznešená; obraznost jasná a bohatá, jako sen dítěte. Vroucnost a slastná důvěra, s jakouž mysl Háškova lne k přírodě, jest zdrojem rozkošného kouzla a velmi skvostných okras, jimiž básnická díla jeho honosí se netoliko v současné ale i ve veškeré krásné literatuře naší. Ačkoliv láska přírody skvěje se co ryzí zlato již v povaze mysli slovanské, aesthetický kultus přírody, toto náboženství všech skutečných básníkův, není mimo písně národní v naší poesii ani tak hluboký ani tak obecný, aby přednost a dokonalost Musy Háškovy jím nebyla tím patrnější.*“ (Schulz, 1867e) V Háškovi vidí vzácný talent, jenž mistrně portrétuje přírodu, které dává takovou podobu, jakou má lidstvo, čímž dosahuje toho efektu, že člověk a příroda stejně myslí, vzájemně si rozumějí. Hášek v této své básni staví epickou část na lince mezi Jelenkou a Milánem. Schulz upozorňuje na fakt, že v této

lásce stojí výše u Hálek žena, a postavu Jelenky přiřazuje Schulz k „*nejněžnějším a nejkrásnějším tvarům poesie vůbec.*“ (Schulz, 1867e) Kladného hodnocení se Hálkovi dostává i v oblasti básnické mluvy, kterou Schulz označuje jako ušlechtilou a ozdobnou, ale opět stejně jako Nerudovi vytýká Hálkovi několik „*mluvnických a slohových pokleskův, jakož i některých méně vhodných podobenství.*“ (Schulz, 1867e)

Nejvíce si Schulz vážil Hálkovy poslední sbírky *V přírodě*, kterou podrobil obsáhlé studii v roce 1871. „*Hálka hodnotí Schulz jako ryziho představitele pravého humanismu 19. století. Tento humanismus, lišící se od téhož pojmu ze století šestnáctého, vyrostl z rozvoje věd přírodních. Hálek ve svých verších zachytil a vyjádřil veškerou krásu přírody. Lásku k přírodě je Hálkovi nejen zdrojem poezie, ale i zcela vlastního náboženství, založeného na zákonech přírody. Z nich vyvozuje Hálek i svoje mravní principy.*“ (Jeřábek, 1994, s. 162)

Schulz nekritizoval pouze krásnou literaturu, ale i odborné tituly domácí produkce. Například v roce 1868 otiskl v *Národních listech* článek, ve kterém se vyjadřuje k novému *Francouzsko-českému slovníku*, za nějž byl odpovědný Vilém Gabler. Schulz tento slovník nepovažoval za vhodný k používání, podle něj poškozoval český jazyk, protože zde docházelo k překladům z francouzštiny do češtiny přes němčinu, čímž byly vytvářeny překlady nepřesné, omylné i zcela nesmyslné. Další Schulzova kritika se snesla na profesora Aloise Vojtěcha Šemberu (badatel v historii vzdělanosti národa, profesor českého jazyka a literatury). Šembera vydal v roce 1868 druhé vydání díla *Dějiny řeči a literatury české*, ve kterém se mimo jiné rozchází s myšlenkami Palackého o existenci kmenů na českém území v 5. až 7. století. V tomto druhém vydání vyjadřuje Šembera svůj názor na vznik *Rukopisu královédvorského*, který datuje do 13. století. Proti tomuto tvrzení a proti argumentům, kterými ho Šembera podložil, se Schulz staví ve své kritice, čímž projevuje svůj názor na Rukopisy, které považoval za falsa.

3.3.3. Kritika zahraniční produkce

O Schulzovi víme, že vyzdvihoval ruské, anglické či polské autory. Jeho pozornost měli i němečtí vrstevníci. Odmítal naturalismus, byl ochotný přijímat z ciziny nové formy, ale nestál o nové směry v literatuře, lpěl na tradici, historismu. O to zajímavější je, že ho zaujala jedna z exotických oblastí světa – Indie. Nejenže zveřejňoval překlady indických básní, ale nabádal také k hledání inspirace v indické tvorbě. V 60. letech 19. století bylo bádání nad texty z exotických zemí pro Evropu typické a nevyhnulo se ani naší zemi. Indickou literaturu oceňovali v té době i Goethe či Herder, zvláště pak indická lyrická dramata. Schulz si všímal zejména indické přírodní poezie a bajek. Upozorňoval na tuto dobovou záležitost a na její pozitivní vliv na českou literaturu. „*Tajemným a nade vše líbezným kouzlem poesie indické jest onen nevýslovně milostný kultus přírody.*“ (Schulz, 1866c, s. 11) Tento kult spočívá v pozitivním hledění na svět jako celek (na přírodu i na lidstvo), ve schopnosti vidět ve všem čistotu, krásu. V porovnání indické a evropské bajky Schulz spatřoval rozdíl literární estetiky a morálky těchto dvou světů, z nichž vyplývaly dva odlišné typy vzdělanosti. Přál si, aby české bajky působily více výchovně, jako tomu bylo v Indii, a také si přál, aby se více indických bajek dostalo k českému obecnstvu. V tomto ohledu jsme zaostávali například za Francií, kde orientalisté uspořádali výbor z indických bajek. Schulz evropskou bajku, kterou pěstoval například La Fontaine, označoval za lživou, protože využívá přírodu a zvířata k zobrazení lidské zkaženosti, zatímco indická bajka je tvořena autory, kteří rozumí lidské i zvířecí duši, přírodě nepřipisují žádné poklesky a lidské masky. „*Jsou důmyslně vymyšleny, básnický sepsány, a při tom vždy plny dobroty, srdečnosti, nábožnosti, často i nejvelebnější moudrosti mravní. Bajky indické nejsou koketování s přírodou ani skrývání se za přírodu; v bajkách indických nečiní se přírodě násilí; indický básník líčí vlastní city a život zvířat, a nevypůjčuje si poctivé tváře jejich co škrabošku pro lidsku špatnost a zkaženost.*“ (Schulz, 1866c, s. 12)

3.3.4. Kritika dramát

Ačkoliv samotný Schulz nepsal dramata, neváhal kritizovat ta, která produkovali jeho kolegové. Vyjadřoval se také obecně k divadlu jako umění, což vidíme například v článku *Divadlo národův demokratických*, kde hovoří o tom, že drama je velice důležitou složkou literárního umění, a zejména v devatenáctém století odráží stav literatury a společenské situace národa. Rozlišuje drama demokratických a nedemokratických národů, přičemž v demokratickém národu patří do divadla lid, který je zde pánem, zatímco například v aristokracii se vyšší vrstvy snaží o to, aby nižší vrstvy divadlo neopanovaly. Podle Schulze „*přirozený vkus a duševní směr národův demokratických, pokud jest na literatuře, objeví se tudíž nejdříve v divadle, a snadno uhodnouti, že opanuje pole prudkým útokem...Demokrati rádi vidí na scéně spletenou směs osudův, citův a myšlenek, jakouž jim viděti jest vlastním očima v denním skutečném životě; divadlo demokratův jest mnohem živější, obecnější a pravdivější.*“ (Schulz, 1865a, s. 1) Cílem dramát není podle Schulze zábava ducha, ale pohnutí srdce, kterého chce-li drama dosáhnout, musí splnit tři požadavky: skutečný svět, domácí jazyk a podněcování zvědavosti, jen tak drama v demokratické zemi uspěje.

V článku *Umění a aplaus* se pak Schulz věnuje vztahu mezi umělcem a divákem a přiklání se k názoru, že obecenstvo musí jít umělcům vždy naproti, nástrojem toho je potlesk, tedy odměna, kterou umělec potřebuje a které rozumí jen on, protože potleskem umělci divák vrací to, co sám dostal. Dále Schulz tvrdí, že divák a umělec se nemohou navzájem odkazovat na předchozí zážitek, tedy půjdeme-li na určité představení dvakrát a poprvé budeme nadšeni, nemůže nás umělec odkázat na to první, a dělat si tak nárok na horší výkon. Naopak my nemůžeme od umělce čekat stále lepší výkon, není možné si říci: Takhle už to znám, zatleskám, až když to bude lepší.

V šedesátých letech vydal Schulz dvě kritiky domácích dramát. První z nich se týkala hry *Cesty veřejného mínění* od Františka Věnceslava Jeřábka. Jde o veselohru, která je „*obrazem národo-hospodářského života ve větším městě na politickém pozadí*“ (Schulz, 1866e, s. 3) a ve které se objevují dva zásadní motivy: kompromis mezi dvěma radikálními stranami (úřednické a občanské) a vítězství rodinného života nad politickým. Podle

Schulze Jeřábek jako první sáhl do dobových společenských interesů a udělal z nich téma pro veselohru, což znamenalo pokrok v našem životě uměleckém. Schulz upozorňuje na potřebu umět zpracovat dobové události a zájmy, což je podle něho správným tahem pro přilákání diváků.

Další hrou, ke které vyšla Schulzova kritika, je drama Vítězslava Háleka *Amnon a Tamar* – tragédie o pěti jednáních, ve které Hálek přenesl biblický židovský příběh do moderního křesťanského světa. Schulzova kritika tohoto díla je jedním z mála příkladů, kdy negativně kritizuje dílo někoho ze svých přátel. Hálek toto dílo sepsal jako dramatickou báseň, ovšem Schulz mu oponuje tvrzením, že sice napsal báseň, ale nikoliv dramatickou. Podle Schulze jde o báseň, která disponuje bohatou obraznou mluvou, prohloubením citů, překrásným líčením, tedy o takovou, která má svoji cenu v literatuře, ale nepatří na scénu. Označuje ji za krásnou lyrickou báseň, která unáší čtenáře na kouzlu poezie, ovšem k tomu, aby byla dramatem, jí chybí dramatický děj a stupňování charakterů. Kritizuje také práci s přejatým příběhem, Hálek sobě velmi znesnadnil práci, když „*pod děj židovský položil půdu italskou a dal ho provanouti duchem indickým*“ (Schulz, 1866d, s. 3), z čehož plyne překombinování kultur. Dále „*přeložení celé příhody z časův biblicko-židovských do moderního křesťanstva způsobilo v podstatě věci znamenitou změnu, kterouž...ztratil se básníkovi smysl děje a tragický moment: vina Amnonova. Tuto mezeru v látce básník nenahradil, nevyplnil*“ (Schulz, 1866d, s. 3), čímž narušil logiku příběhu. Látka podle Schulze měla být zpracována buď v původním znění biblickém, nebo zcela přelita do moderního světa; Hálek uvízl někde na půli cesty. Kladného hodnocení se dočkala od Schulze alespoň režie a herecké výkony.

Co se týká kritiky dramát zahraničních, z šedesátých let devatenáctého století máme od Schulze jen jeden článek, který se týká vlivu nových francouzských dramát. V *Českém obzoru literárním* vydává článek *Nová dramatická škola francouzská na divadle českém*. V polovině šedesátých let přichází do českých zemí vlna nového francouzského dramatu, se kterou přišly i takové hry, jejichž autorem je Victorien Sardou. Šlo o divadelní hry, které byly zaměřeny na komerční úspěch, nikoliv na literární či jiné hodnoty. Ovšem komerčního úspěchu se skutečně dočkaly. Z toho, co Schulz o nich ve svém článku píše, lze usuzovat, že šlo o hry divácky oblíbené a mnohokrát reprízované. Ale tak, jak tato

dramata ocenili diváci, je nepřijal Ferdinand Schulz. Když zažívaly svůj úspěch „*přátelům pravého umění dramatického a skutečné vzdělanosti lidské počínalo býti úzko a těsno na mysli. Montjoye, Paragrafy, Staří mládenci a Pokuta ženy rázem zvrhly veškerou naši klidnou domácí aesthetiku. Na scéně počaly rozlehati dialogy, vyznání, samomluvy, jakých na tom místě posud nikdo nebyl slyšel. Život lidský v postavách, uchvacujících veškerou pozornost naši, vystoupil před nás, a žásnouce patřili jsme naň.*“ (Schulz, 1868a, s. 1)

Z hlediska uměleckého i mravního musely být podle Schulze tyto hry hodny odsouzení, on však hledal důvody jejich obliby u obecnstva. Ten největší byl zřejmý. Šlo o hry, které reflektovaly běžný život dané doby, vyznačovaly se aktualitou. A přesně toto Schulz například v kritice hry *Cesty veřejného mínění* od F. V. Jeřábka kvitoval. Ovšem v případě francouzských dramát se to Schulzovi nezamlouvalo. V těchto nových francouzských hrách si všímal zejména pro něj negativní tematiky. Vidí v nich „*bídu života lidského, strašný stav mravů v některých vrstvách společnosti lidské. Změnily se mravy. Rozvinul se rozpor mezi mužem a ženou nejvíce v těch zemích, kde ruch duševní vůbec jest čilejší: ve Francii, v Anglii, v Americe. Společenská půda v těchto zemích se třese. Kdyby stalo se, že smutné mravy, které šíří se co den rychleji, konečně zachvátily by veškerou společnost, všecken lidský život společenský, ženy utrpěly by jimi nejvíce. Trpí jimi dost již nyní.*“ (Schulz, 1868a, s. 1) Všímá si tedy negativních jevů, které dobová společnost měla. Konkrétně šlo o tyto pro společnost zhoubné prvky: „*zbožnost bez ducha, prázdné formy společenské, spupná a nelítosná zámožnost, surová činnost průmyslu, krb domácí bez něžnosti, manželství bez lásky a bez věrnosti, vychování liché pokrytecké, vzdělaný egoismus.*“ (Schulz, 1868a, s. 1) Tyto nedostatky ukazuje zejména na ženskou roli, která je postavena do rozporu s tradičním postavením. Ženy jsou podle Schulze opuštěné a mohou za to muži, kteří se ženou za bohatstvím, prací a zábavou. Ženy klesají v rámci společenského postavení. „*Žena nemůže zachovati svou cenu, svou důstojnost, svou čistou záři v životě společenském, klesne s výše své až na hluboký stupeň žalu aneb zrádné a lstivé obrany, přestane-li muž chovati se k ní s úctou rytířskou, přestane-li pohlížeti k ní s duchem vznešeným, s čistotou duše, s ryzostí a vroucností citův, přestane-li vážiti si jí v lásce a uznávati oběti její v manželství a rodině.*“ (Schulz, 1868a, s. 2) Zde pozorujeme Schulzův zájem o společnost a sledujeme jeho názory, které bychom dnes zařadili do zorného pole sociologie či antropologie, které se otázkou genderu a postavení muže a

ženy ve společnosti aktuálně zabývají nejvíce. Schulz dále obviňuje průmysl z toho, že vyrábí *nádheru*, tedy to, co ženu zdobí (šperky, šaty...), to, co dostává od muže a k čemu utíká v rámci své opuštěnosti. (Schulz, 1868a, s. 1)

Kromě společenského rozlišení postavení muže a ženy se Schulz v článku také věnuje dvěma skupinám, které tvoří společnost – umělci a lidé pracující ve službách průmyslu. „*Nyní jsou dvě společenstva. Jedno naskrze mravné, společenstvo duchův vzdělaných, společenstvo několika milionův lidí, kteří jsou roztroušeni po celém světě; jakýsi spolek svobodných zedníkův, pracujících pro ideál, pro poesii života, pro spravedlivost, pro právo svědomí, pro ušlechtění mysli. Druhé společenstvo drsné, smyslné, žíznivé rozkoši, společenstvo práce bez srdce, pokrývající svět v souvislých spoustách.*“ (Schulz, 1868a, s. 2) Cítí potřebu polidštění průmyslu, jenž podle něj postrádá duši.

Tyto problémy a dobovou situaci ve společnosti využívá francouzská škola jako témata pro svá dramata. „*Ale na divadlo nevstupují obrazy mravův současných co díla umělecká. Pracuje se s nesmírným chvatem, zanedbává se podstata umění, děj pohrdá formou, umění klesá.*“ (Schulz, 1868a, s. 2) Možnou naději pro dramata, která tematizují aktuální společenské problémy, vidí Schulz v ženách autorkách. Muži autoři zobrazují lehkovážně aktuální společenský stav, protože přemýšlí ze své pozice a neuvědomují si postavení ženy v probíhající průmyslové době. Schulz svoji kritiku francouzské dramatické vlny ukončuje takto: „*Muži chopili se látky se strany ohyždné a podivínské; ženy ujaly by se jí se strany bolestné.*“ (Schulz, 1868a, s. 3)

3.4. Schulzova činnost překladatelská

Z článků Ferdinanda Schulze je patrné, že považoval za nutné rozšiřování nejen domácí literatury, ale i té zahraniční. Šedesátá léta devatenáctého století mimo jiné znamenala větší příklon ke světu. A s poznáním cizích národů a jejich literatur souvisí činnost překladatelská. Schulz v *Českém obzoru literárním* zdůrazňuje důležitost překladů, a zejména vyjadřuje svoji nespokojenost s tím, co bylo doposud v naší zemi přeloženo. Činí tak v článku *Literární umění české II*, kde se oproti první části tohoto článku zaměřuje na práci překladovou a poukazuje na to, že národy s největší a nejkvalitnější vlastní produkcí jsou také natolik odvážné, že se pouštějí stále častěji do překladů a vynikají v nich. Jsou jimi Angličani, Francouzi a Němci. Vlastní tvorba a překlady by měly jít ruku v ruce. „*Jest velikým poblouzněním v aesthetice, nerozřešitelným hříchem proti umění a na žalostnou, často nenapravitelnou škodu literatuře vlastní, původní-li spisovatelé považují překládání za práci sebe jaksi nedůstojnou, zůstávají jí těm, kteří nemají myšlenek svých, ale přece chtějí býti spisovateli. Literatura, v které zavládlo toto rozdělení práce, buď naprosto postrádá překladův všech vyšších a nejvyšších uměleckých plodův cizích, aneb – což jest mnohem smutnějším – nemůže honositi se jimi; neboť všechny mluvnické, slovníkové a slohové vědomosti pouhého překladatele nestačí na veliká díla básnická. Však pokud některé literatuře scházejí překlady a tož dobré překlady nejvýtečnějších veršem i prosou básnických plodův cizojazyčných, musí žalovati se při ní na veliký nedostatek.*“ (Schulz, 1867b, s. 1) V článku upozorňuje na nepoměr mezi kvantitou a kvalitou našich překladů: „*nikoliv snad že posud bylo by překládalo se u nás málo, bohužel přeložilo se až příliš mnoho; ale ne vše patří do literatury vůbec, a z toho, co do ní patří, posud jest velmi málo krásného*“ (Schulz, 1867b, s. 1)

Podíváme-li se, jací autoři u nás publikovali v první polovině devatenáctého století, zjistíme, že překladatelů mezi nimi mnoho nebylo. Větší rozkvět překladatelství nastal až v pozdějších desetiletích druhé poloviny devatenáctého století. V době Schulzově se překládala více próza a čtení zábavné, méně, jak Schulz říká, literatura estetická a kulturní. Česká země si však musela uvědomovat, že vzhledem ke své velikosti si nemůže dovolit vydávat jeden překlad za druhým, a to především s ohledem na čtenářskou obec, zejména na její velikost. „*Literatura naše překládům krásných výtvarův cizojazyčných nemůže*

poskytnouti a dopřáti tolik místa, jako literatury veliké; překládání na jazyk náš tudíž musí dít se s výborem tím přísnějším, s krasochutí tím pečlivější a ryzejší. Však nejvyšším pravidlem pro překlady jest stálé a pilné studium cizích literatur; aby překlady konaly se soustavně a ne marně. Literaturám cizím musíme věnovati pozornost a pilnost rovněž stálou a čilou, jako své vlastní.“ (Schulz, 1867b, s. 2) V tehdejší době hrály překlady významnou roli, rozšiřovaly žánrové a slohové spektrum a seznamovaly naše autory s tvorbou jiných národů. Samotný Ferdinand Schulz se překladatelskou činností zabýval. Překládal zejména autory německé a polské literatury.

Zajímavou tematikou, které se Schulz průběžně v šedesátých letech v různých článcích dotýkal, byla tematika faustovská. Již v roce 1857 Schulz zveřejnil úryvek svého překladu *Fausta* od německého romantického básníka Nikolase Lenaua. V roce 1863 se v článku *Pověsti o Faustovi* věnuje faustovské tematice od jejího původního objevení po svou dobu. Zdůrazňuje, že původní text o Faustovi pochází z 16. století z Anglie a jeho autorem je Christopher Marlowe, který jako první zdramatizoval faustovskou tematiku v podobě loutkového divadla. V této době byl Faust kouzelníkem. Z Anglie se toto představení přesunulo dále do Evropy, kde došlo k proměnám, ale jádro zůstalo neporušeno. Ve Štrasburku se s tímto představením setkal Goethe, nechal se jím inspirovat, a vznikla tak jeho největší dramatická báseň *Faust*. Podle Schulze byl Goetheho Faust národním hrdinou.

Před dílem J. W. Goetha se dočkala faustovská tematika v Německu několika zpracování, nejstarší pochází z 16. století. V tomtéž článku se Schulz věnuje také pověsti o jistém doktoru Faustovi, který snad existoval a měl by být tím „kouzelným Faustem“, jenž se stal předlohou pro původní verzi. Ve stejném roce vydává Schulz také kritiku překladu Goethova *Fausta* od Jana Kollára. Podle Schulze všechny světové překlady pokulhávají za Kollárovým, protože zdaleka nestačí původní formě a obsahu. „*Český a německý Faust jsou jako dva plné květy na téže haluzi, jako dvě hvězdy na blankytu nebes.*“ (Schulz, 1863c, s. 3) Kollárův překlad podle Schulze disponuje dokonalou obrazností, ryzostí, lahodou, silou, spojením všech pokladů našeho jazyka s nezakalenou okouzující poezií Goethova ducha. Jediné, co mu vyčítá, jsou jazykové prohřešky proti rýmu. K faustovské tematice se vrací v roce 1864, kdy vydává překlad baletu *Der*

Doctor Faust od H. Heineho.

Schulzovy překlady vycházely bez jakýchkoliv komentářů, nemůžeme tedy získat stanoviska k jím překládaným dílům. Zmiňme tedy alespoň další díla, kterých se Schulz jako překladatel v šedesátých letech chopil. K dispozici nám je překlad básně od jeho německého současníka Emanuela Geibla a tři překlady publikované ve *Zlaté Praze* v roce 1864. Prvním z nich je úryvek překladu ze sbírky polských sibiřiad *Soldat* od J. Gordona (polský voják a obránce svého národa, který strávil mnoho let ve vyhnanství na Sibiři, kde psal své paměti). Dalším překladem je úryvek z díla *Lilie v údolí* od Honoré de Balzaca. Přečíst si také můžeme překlad úryvku z indické bajky *Havran, holubi a myš* s tematikou přátelství. Zde si můžeme všimnout souvislosti se Schulzovou tendencí prosazovat indické umění a především bajky, o které byla již řeč v kapitole o kritice zahraniční produkce.

3.5. Schulzovo výchovně-vzdělávací působení

Oborem Ferdinanda Schulze nebylo jen umění a literatura, psal také články, kterými chtěl vychovávat, vzdělávat, dávat příklady z historie, poučit o tom, co a jak je ve společnosti správné, či podat informace o životě v zahraničí. Takovéto texty nacházíme například v *Osvětě*, *Českém obzoru literárním*, *Literárních listech*, *Národních listech* či v *Rodinné kronice*.

V *Rodinné kronice* vydal roku 1864 Schulz článek *Feuilleton pražský* při příležitosti pohřbu matematika Rudolfa Skuherského. Dopouští se v něm kritiky nedostatečného vlastenectví českého národa, především žen. Situaci demonstruje na pohřebním průvodu, který tvořily stovky mužů v černém, zatímco ženy v barevných šatech pouze „okukovaly“. Tuto skutečnost Schulz považuje za projev nedostatečného vlastenectví žen, což je podle něho zásadní nedostatek, protože základem vlasti má být rodina, jejímž srdcem je žena a právě žena má projevovat dostatečné vlastenectví, což se podle Schulze českým ženám nedaří. Oceňuje sice jejich snahy o emancipaci, ale varuje je před ztotožňováním emancipace a vlastenectví. Zdůrazňuje, že „*emancipace ducha a srdce jest nám ještě všem potřebí.*“ (Schulz, 1864a, s. 35)

Schulz upozorňoval na nedostatečný zájem českého národa o historii a památky, které nám ji připomínají. Nabádal lid, aby si uvědomil, že historická půda každého spojuje s jeho předkem, a musí tak o ni pečovat, vážit si jí. Podle Schulze jiné národy hrdé na svou minulost opečovávají dědictví z dob minulých, ale náš národ je lhostejný, důsledkem čehož jsou hynoucí památky. V šedesátých letech devatenáctého století vznikl časopis *Památky archeologické a místopisné*, informující o historických památkách, o které se nejeví zájem. Schulz toto periodikum podporoval, mělo být zdrojem poznání pro lhostejný lid.

Z historie si Schulz vybíral také osobnosti, o kterých přednášel či vydával články. Tyto články byly někdy rázu životopisného, v jiném případě v nich líčil určitou událost ze života dané osobnosti. Při výběru velikánů, které chtěl českému lidu představit, neváhal sáhnout do antiky, středověku či své doby.

V článku *Pythagoras* představuje životopis Pythagorův, popisuje jeho práci, myšlenky, vyzdvihuje jeho důležitost v dějinách vzdělanosti a uvádí ho jako příklad toho „až kam může sahati velikost jednotlivce.“ (Schulz, 1865b, s. 158) Z doby středověku Schulz představil události ze života Elišky Přemyslovny či Tobiáše z Bechyně. Rozsáhlý článek věnoval dílu Jana Amose Komenského. *Některé nové zprávy o životě a spisech Jana Amose Komenského* je jakýsi soupis literárního díla Komenského s komentáři a s novými informacemi o Komenském a jeho životě, přičemž vše je opřeno o znalosti Palackého a Jungmanna. Schulz také několik článků věnoval životopisu Františka Palackého.

Mezi tématy, která Schulz zpracovával, nacházíme také život v jiných společnostech, národech. V článku *Život společnosti římské*, který Schulz vydal v roce 1865 v *Literárních listech*, popisuje soudobý římský lid, jeho zvyky, styl života a fungování společnosti. V článku *Vzdělanost křesťanská na Východě* se pak zajímá o Indii, její historii, osídlení Angličany, vliv evropské kultury na indickou vzdělanost a náboženství této země.

V šedesátých letech Schulz také překládal fejetony francouzského žurnalisty Edmonda Abouta, které se týkaly aktuální situace soudobé společnosti, témat jako práce, vlastnictví či pokrok. Společenská témata byla námětem i pro Schulzovy přednášky v *Umělecké besedě*. Přednášel o severoamerických společenských poměrech, postavení žen v domácnosti či o manželství.

Závěr

V závěru této práce shrnu, zda došlo k naplnění vytyčeného cíle, a zdůrazním zásadní informace vyplývající z podniknutého výzkumu.

Cílem práce bylo zjištění, jakým různým činnostem se Ferdinand Schulz věnoval, jaké zastával ideje a k jakým tendencím se přikláněl. Nešlo však o detailní zmapování všech jeho postojů a názorů, protože to by v omezeném rozsahu bakalářské práce ani nebylo možné, ale o představení několika konkrétních z nich, a to z různých literárních či kulturních oblastí. Je evidentní, že Ferdinand Schulz byl v rámci kultury renesanční osobnost. Jeho široký záběr aktivit a témat byl v práci zřetelně doložen na příkladech. Je nutné podotknout, že ve dvacátém století se neobjevilo příliš autorů, kteří by se Schulzovi věnovali detailněji, dokonce si troufám tvrdit, že tak neučinil nikdo. Doufám, že příklady jeho aktivit a názorů obsažené v této práci, by mohly přispět k oživení zájmu o tuto neprávem zapomenutou osobnost.

V práci *Kulturní působení Ferdinanda Schulze v 60. letech 19. století* jsem nejprve velice stručně představil historický a literární kontext doby, do které Schulz coby kulturně činná osobnost vstoupil. Dále jsem podal informace o jeho životě a díle, což považuji za důležité zejména z toho důvodu, že nejde o známou osobnost, jako byli jeho vrstevníci Neruda či Hálek. Následovalo seznámení se s Schulzovými aktivitami spojenými s *Uměleckou besedou*, přiblížení Schulzových názorů na situaci v literatuře a umění a také představení jeho konkrétních názorů a postojů v oblasti publicistiky, překladu a kritiky. Tím jsem naplnil své cíle této práce, ze které je evidentní, že Schulzovi ležel na srdci stav českého písemnictví, přál si, aby se čtenářská obec rozšiřovala a byla aktivnější a především otevřenější vůči česky psané literatuře. Byl to autor, který lpěl na národní minulosti, vyžadoval domácí látky, ale nebyl striktně proti čerpání forem či témat ze světa. Schulz neváhal ostře kritizovat, ale stejně tak dokázal autory a jejich díla ocenit. Snažil se působit na literaturu, umění i lid.

Ferdinand Schulz byl výjimečně aktivní osobností s velkým rozhledem, znalostmi a pracovním záběrem. Byl prozaikem, publicistou, překladatelem, vychovatelem, nositelem osvěty, pečovatelem o umění, vlídným učitelem i přísným kritikem. Ve své době ho lidé respektovali, vážili si ho a jeho činnost v oblasti umění byla bezpochyby záslužná.

Schulzovu osobnost velmi pěkně vykreslila Eliška Krásnohorská v článku, který věnovala Schulzovi při příležitosti jeho sedmdesátých narozenin. Úryvkem z tohoto článku bych rád celou práci uzavřel: *„Ta jeho hlava bystrá a přece snivá, kriticky břitká a přece blouznivě zanícená, toť taková pravá nepřetvořená, i nepřetvářená hlava česká, samorostlá, z domácí země urozená, duševní i fysická je tvářenost měkká, ladná, až žensky něžná, projiskřená však duchem směle bojovným, hotovým k obraně ideálu svého slovem i skutku, toť živoucí obraz ryzí povahy české, povahy takové, již bylo třeba, aby se utvářily české dějiny, staré i nové, právě tak, jak nabyly svéráznosti a zvláštní velikosti své. Ferdinand Schulz má v povaze své celý fond oné bezelstné víry v dobro a celou energii vůle dopomoci mu k vítězství, která nadchla předtuchy i skutky křísitelův.“* (Krásnohorská 1905, s. 25)

Seznam použitých informačních zdrojů

Publicistické články Ferdinanda Schulze:

SCHULZ, Ferdinand. Z Lenauova Fausta. In: *Lumír*. 1857. roč. 7, č. 5, s. 1-2.

SCHULZ, Ferdinand. Tobiáš z Bechyně. In: *Osvěta*. 1862a, roč. 1, č. 4, s. 1-3.

SCHULZ, Ferdinand. Eliška, poslední Přemyslovna. In: *Osvěta*. 1862b, roč. 1, č. 6, s. 1-2.

SCHULZ, Ferdinand. Provolání. In: *Národní listy*. 1863a, roč. 3, č. 45, s. 3.

SCHULZ, Ferdinand. Pověsti o Faustovi. In: *Lumír*. 1863b, roč. 13, č. 44, s. 19-21.

SCHULZ, Ferdinand. Faust. In: *Kritická příloha NL*. 1863c, roč. 1, č. 11, s. 3-4.

SCHULZ, Ferdinand. Feuilleton pražský. In: *Rodinná kronika*. 1864a, roč. 4, č. 81, s. 34-35.

SCHULZ, Ferdinand. Pokrok v století devatenáctém. In: *Národní listy*. 1864b, roč. 4, č. 253, s. 1.

SCHULZ, Ferdinand. Vlastnictví. In: *Národní listy*. 1864c, roč. 4, č. 271, s.1.

SCHULZ, Ferdinand. Práce v století devatenáctém. In: *Národní listy*. 1864d, roč. 4, č. 256, s. 1.

SCHULZ, Ferdinand. Úhory společnosti lidské. In: *Národní listy*. 1864e, roč. 4, č. 264, s. 1.

SCHULZ, Ferdinand. J. Gordon. In: *Zlatá Praha*. 1864f, roč. 1, č. 5, s. 2-3.

SCHULZ, Ferdinand. Paní, které jest 30 let. In: *Zlatá Praha*. 1864g, roč. 1, č. 14.

SCHULZ, Ferdinand. Divadlo národův demokratických. In: *Národní listy*. 1865a, roč. 5, č. 46, s. 1.

SCHULZ, Ferdinand. Pythagoras. In: *Literární listy*. 1865b, roč. 1, s. 155-158.

SCHULZ, Ferdinand. Upřímné slovo o památkách archeologických a místopisných. In: *Literární listy*. 1865c, roč. 1, s. 299-301.

SCHULZ, Ferdinand. Vzdělanost křesťanská na Východě. In: *Literární listy*. 1865d, roč. 1, s. 371-373.

- SCHULZ, Ferdinand. Život společnosti římské. In: *Literární listy*. 1865e, roč. 1, s. 692-694.
- SCHULZ, Ferdinand. Příroda, láska, poesie. In: *Literární listy*. 1865f, roč. 1, s. 134.
- SCHULZ, Ferdinand. Malheur dvou poctivých lidí. In: *Literární listy*. 1865g, roč. 1, s. 158-160.
- SCHULZ, Ferdinand. Romantika na Malé Straně. In: *Literární listy*. 1865h, roč. 1, s. 184-186.
- SCHULZ, Ferdinand. Z vesnice. In: *Literární listy*. 1865ch, roč. 1, s. 208-209.
- SCHULZ, Ferdinand. Paní a žena. In: *Literární listy*. 1865i, roč. 1, s. 257-258.
- SCHULZ, Ferdinand. Umění a aplaus. In: *Květy*. 1866a, roč. 1, č. 10, s. 10.
- SCHULZ, Ferdinand. Z E. Geiblových sentencí. In: *Květy*. 1866b, roč. 1, č. 10, s. 9-10.
- SCHULZ, Ferdinand. Z indických bajek. In: *Květy*. 1866c, roč. 1, č. 22, s. 12.
- SCHULZ, Ferdinand. Amnon a Tamar. In: *Národní listy*. 1866d, roč. 6, č. 55, s. 3-4.
- SCHULZ, Ferdinand. Cesty veřejného mínění. In: *Národní listy*. 1866e, roč. 6, č. 74, s. 3.
- SCHULZ, Ferdinand. Literární umění české I. In: *Český obzor literární*. 1867a, roč. 1, č. 6, s. 1-3.
- SCHULZ, Ferdinand. Literární umění české II. In: *Český obzor literární*. 1867b, roč. 1, č. 7, s. 1-3.
- SCHULZ, Ferdinand. Knihy veršův od Jana Nerudy. In: *Národní listy*. 1867c, roč. 7, č. 252, s. 1.
- SCHULZ, Ferdinand. Knihy veršův od Jana Nerudy. In: *Národní listy*. 1867d, roč. 7, č. 253, s. 1.
- SCHULZ, Ferdinand. Černý prapor. In: *Český obzor literární*. 1867e, roč. 1, č. 7.
- SCHULZ, Ferdinand. Některé nové zprávy o životě a spisech Jana Amose Komenského. In: *Český obzor literární*. 1867f, roč. 1, č. 12.
- SCHULZ, Ferdinand. Nová dramatická škola francouzská na divadle českém. In: *Český obzor literární*. 1868a, roč. 1, č. 8, s. 1-3.
- SCHULZ, Ferdinand. Přehledka českých časopisů. In: *Český obzor literární*. 1868b, roč. 1, č. 9, s. 10-14.

SCHULZ, Ferdinand. Činnost kněží v písemnictví českého národa. In: *Český obzor literární*. 1868c, roč. 2, č. 1, s. 1-3.

SCHULZ, Ferdinand. Činnost kněží v písemnictví českého národa II. In: *Český obzor literární*. 1868d, roč. 2, č. 3, s. 1-4.

SCHULZ, Ferdinand. Domácí biblioteka. In: *Český obzor literární*. 1868e, roč. 2, s. 44-45.

SCHULZ, Ferdinand. Slovník francouzsko-český. In: *Národní listy*. 1868f, roč. 8, č. 29, s. 1-2.

SCHULZ, Ferdinand. Literární obecnost české I. In: *Osvěta*. 1878a, roč. 8, s. 75-80.

SCHULZ, Ferdinand. Literární obecnost české II. In: *Osvěta*. 1878b, roč. 8, s. 149-159.

SCHULZ, Ferdinand. Na adresu Lumíra. In: *Osvěta*. 1879, roč. 9, 1. díl, s. 619-621.

Publicistické články jiných autorů:

DRESLER, Václav. Ferdinand Schulz. In: *Světobzor*. 1905a, roč. 5, s. 572-574.

DRESLER, Václav. Ferdinand Schulz. In: *Světobzor*. 1905b, roč. 5, s. 600-603.

JAHN, Jiljí Vratislav. Ferdinand Schulz. In: *Osvěta*. 1895, roč. 25, 1. díl, s. 83-91.

KONRÁD, Josef Deograt. Ferdinand Schulz. In: *Máj*. 1905, roč. 3, s. 302.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Pozdrav Ferdinandu Schulzovi. In: *Osvěta*. 1905, roč. 35, 1. díl, s. 24-28.

SCHMIDT, Louis. Naše vyobrazení: Prof. Ferdinand Schulz. In: *Světobzor*. 1880, roč. 14, s. 502.

ŠŤASTNÝ, Radko. Dva prozaikové a žurnalisté. In: *Český jazyk a literatura*. 1984, roč. 35, s. 279-281.

Z Umělecké besedy. In: *Hlas*. 1865, roč. 4, č. 22.

Zapomenutý autor. In: *Nové knihy*. 1985, roč. 4, ze dne 23. 1. 1985, s. 5.

Odborné zdroje:

- JELÍNEK, Hanuš. *Padesát let Umělecké besedy 1863 – 1913*. Praha: Umělecká beseda, 1913. 319 s.
- JEŘÁBEK, Dušan. Dvě osobnosti české literární kritiky z okruhu Májovců. In: *Slovo v úzkosti a naději*. Brno: Masarykova univerzita a Moravská zemská knihovna, 1994. s. 161-167. ISBN 80-7051-079-X.
- JEŘÁBEK, Dušan. *O národní literaturu: z úvah a polemik doby májovců a lumírovců*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990. 300 s. ISBN 80-702-3050-9.
- LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vyd. Praha: NLN, s. r. o., 2008. 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8.
- MÁCHAL, Jan. *O českém románu novodobém*. 2. vyd. Praha: Josef Springer, knihkupectví, 1930. 228 s.
- MATYS, Rudolf. *V umění volnost: kapitoly z dějin Umělecké besedy*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 356 s. ISBN 80-200-1138-2.
- MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce; 3. díl, S-Ž; sv. 1, S-T*. Praha: Academia, 2008. s. 129-132. ISBN 978-80-200-1670-6.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury III*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 631 s.
- STREJČEK, Ferdinand. *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880*. 1. vyd. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1915. 151 s.
- THON, Jan. *Osvětou ke svobodě: kniha o českých čtenářích*. 1. vyd. Praha: Aventinum – Ot. Štorch-Marien, 1948. 260 s.

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				